Массе а мехкий пролетареш, вІашагІкхета!

# Серлоло

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров Чечено-Ингушской АССР

Газет арадувл 1923 шера денз ● ШОАТТА, 9 сентябрь, 1978 шу. ● № 108 (5928). ● Мах 2 кеп.

ТАХАН 150 ШУ ДУЗ СИЙЛАХЬ-ВОККХА ЭРСИЙ ПИСАТЕЛЬ

*Лев Николаевич*

ТОЛСТОЙ

ВАЬЧА ДИЙНАХЬА ДЕНЗ

Нохч-ГІалгІай республика кхаш леладераш шоллагІа хьувкъам чуэца кийчлуш ба укх деношка, хІаьта цхьайолча, ялаташ хьалхагІа кхачача районашка из кийчо яь а яьннай. Дукха болх ба юрта боахама къахьегамхоша бе- безар. Кхыйола тІехьа кхача культураш ца лаьрхІача а, духхьал ялата дІайнйна хьажкІаш я чуэца езаш 31 эзар гектар гаргга. Паччахьалкхен планагІа йохка еза 46 эзар тонн фуалъяьха хьажкІаш, хІаьта юрташкарча кхаш леладераша яхь йоаржаьй 100 эзар тонн ялат чудара тІехьа. ЦІенхаштта, дн а бийса а ца къовсаш къахьега деза из декхар толаме кхоачашдара.

КПСС ЦК июльски (1978 ш.) Пленума соцама тІа аьннад:

«ЦК Пленумо къаьстта белгалдаьккхад ялат доаккхилга юрта боахаме хьалха санна хІанз а эггара чІоагІагІа хьинар эша гІулакх хилар. ГІулакх сенах лэтт аьлча, из латт карагІдаьнна толамаш дІачІоагІдарахи дегІадоаладарахи, карарча пятилетке ялат даккхара заданеш тІехкхоачашъярах».

## ШОЛЛАГІА ХЬУВКЪАМ ЧУЭЦАРА—ЙИЗЗА КИЙЧО

ХІаьта карагІдаьнна толамаш кІезига дац колхозийи совхозийн кхашка. ХьажкІаш кхеяра агротехника дика Іомаяьи шийна даь Іунал цу культуро юхаметта мишта оттаду ховшн бола говзанчаш дукха ба республика боахамашка. Цар болх беча боахамел гаьнна арахьа йовз гІорбаьннача хьажкІаш лелаерий Социалистически Къахьегама Турпалий Гайтамиров Ширване, Саидов Бауде, лакхача хьувкъамий говзанчий Гелисханов Ювсапа, Даурбеков Яхьъяй, Кадзоев Бахьаудина, Лебеденко Николая, дуккхача кхыбарий цІераш.

Царна уллув хьалъотта йиш йола итташ керда бараш хьалкхийнаб укх тІеххьарча шерашка. Кхыметтел хаоттам во ниисъеннача шерашка а лакха хьувкъам кхебе хов цу механизатораште. Укх шера 40—50 а кхы дукхагІа а центнер хІара гектара тІара фуалъяьха хьажкІаш чуя лаьрхІа я дукхагІйола механизированни звеноэ.

Цхьа гІулакх да лархІар, декхар тІаэцар, тІаккха шоллагІа гІулакх — из декхар кхоачашде хьалаши торонаши хилийтар. Цкъаза из шоллагІдола гІулакх кхоачашде вІаштІехьа ца доалаш дус, дукхагІча даькъе къахьегамхочун вІалла гунахьа а доацаш. Ишта нийсделар соахка хьалкхебаь хьувкъам чуэцача доагтІаш дола новкъостал механизатораште ца даьча боахамашка а. ХІаьта хьийгача къин итог чуденача ялатаца мара яц.

Сов хургдац укхаза аьлча: соахка Гудермесски районерча «Дружба» совхозе дІайнйнача хьажкІий хІара гектара тІара 8,7 центнер ялат мара далаизар. Из а хий дехкача лаьтташкара: «Гудермесский» совхозе—13,8 центнер, Наьсарерча «Экажевский» совхозе — 4 центнер, Сунженски района XIX партсъезда цІерагІча колхозе 12,8 центнер...

КПСС ЦК июльски Пленума решенеш тІа белгалдаьккхад, ялати кхыйола юртбоахама продукташи йоахача хІанз а цІенхаштта кхоачамбоацараш хилар. «Ялатий хьувкъам лакхлуш бале а, тоъал лакхлац, хІаьта цхьайолча республицашка, краяшкен областашкен из ше болчча цхьан боарам тІа бус», — йоах Пленума соцам тІа. Цу дешаша дІадехарех цаІ да хьувкъам чуэцара болх массе а оагІорахьара бизза вІаштІехьбоаккхилга.

Тахан а кховна а яхар мо чуэца йолалургъя хьажкІаш республика цхьадолча боахамашка, кхыдарашка — кІеззига тІехьаяргъя кхаьча ца хилара. ХІара колхозе, совхозе цІаькха а хьажа деза гуйран балхашта оттаяьча планашка, хІанззехьа, болх дІаболабалехьа тоаде деза нийсденнача метте гІалат, теркал ца деш дитар. Комбайнаш тІа болх бергбола экипажаш хьалххехьа а вІашагІъехка хила еза. ХІара сахьат, хІара минута лоархІащ, оттае еза чуэцара-транспортни комплексаша болх бергбола графикаш, массе а боахаме гуйран балхаш ипатовски методагІа делга а лоархІаш.

Хьалкхедаь ялат ца дойташ чуэцара йоакхо къаьстта чІоагІа е еза. Цу хьакъехьа дика опыт Іоаяьй Грозненски района «Атагинский» совхоза, Гикаловски ОПХ, кхыча районашкарча цхьадолча боахамий коллективаша.

ца йисача хана, специалисташи механизатораши цІаькха а хьажа беза хьажкІаш хьокхача комбайний технически хьалага, болх бара уж мишта кийчъяьй.

ДукхагІдолча боахамашка дика вІаштІехьдаьккхад еха техника цу сахьате тоаяра гІулакх. Мастераш-наладчикаш, механикаш ба из болх беш ка бола ялат чуэцача хана вІашагІъехкача комплексашкара хьабоагІаш. ДІа-юха лела машинаш-мастерскеш, электрогазосварочни агрегаташ я. Уж дІахо а болх беш хургья хьажкІаш хьокхача хана.

Боахамий кулгалхой, партийни, профсоюзни, комсомольски организацей декхар да ялат чуэцача къахьегачарна эшаш дола гІулакхаш тахкар, царна лерттІа къахьега а салаІа а хьалаш вІаштІехьдахар. Балха вІалла а Іаткъаргдоацача тайпара вІаштІехьдаккха деза наха кхача лоаттабелга, деша газет, журнал, кхыдар хулийтилга.

Дикка уйла а яь оттаен ерригача гуйран хана йизза кхоачашъеш дІаяхьен еза болх бечар дикагІа къахьега догдоагІаргдола мероприятеш, бизза пайда эца беза моральнии материальнии стимулех.

ХьажкІаш хьокхача хана дуккхача боахамашка лаьтта Іоухийташ йоаю аьтача гІадамий каг — из башха-дика доакъар. Цу ханна кхыча кхай тІа силоса хьокхаш хул шортта ялат лургдола хьажкІаш. Довл ца хилар да из. Укх шера доакъарий база чІоагІъяра беш бола лоархІаме болх дага а лоаттабеш, чуэцен хьайбашта доакъарийна дІадахьийтен деза дерригa аьта гІадамаш.

ХьажкІаш а аьта гІадамаш а дІакхахьара тоъал транспорт хургйолаш хІанззехьа а де деза из доалахьа йолча боахамашцара договораш. Цунца цхьана бизза пайда эца беза совхозийн колхозийн шоай доалахьарча транспортни средстваех.

Пятилетка кхоалагІча шера тІанйца доккхий социалистически декхараш кхоачашдара юртарча къахьегамхошта эша новкъостал де, цар болх боагтІача бесса вІаштІехьбаккха декхарнйла я партийни, советски, профсоюзни, комсомольски органаш. Уж декхараш дизза кхоачашдара хІара специалист, механизатор, юрта боахама дерригача доакъошкара хІара болхло хьинаре оарцагІвалар да КПСС ЦК июльски Пленума решенешта луш дола эггара маьхера жоп.

## СИЙЛЕ ХИЙЛА ХЬАЛХАЛАТТАРИЙ!

Колхозашкен совхозашкен 28 августа денз 4 сентябре кхаччалца доакъар Іалашдара итогаш яьй. Котъяннараш а лаьрхІа республикански газеташ тІа хьадийллача сийлен Улга тІа яьхай: сезон йоласлча дена шера йоагІача заданех 74 процент йол, 49 процент баьца витаминни хьоар, 76 процент силос Іалашъяь.

НАДТЕРЕЧНИ РАЙОН.

Цига отчетни кІирагІа тІакхийттай йол — 3 процент, баьца витаминни хьоар — 4, ча — 9, силос — 19 процент.

Белгалбаьккхаб доакъар Іалашдеча НАУРСКИИ ГРОЗНЕНСКИИ районий боахамашка дика баь болх.

БОАХАМАШ:

«МИНЕРАЛЬНЫЙ» совхоз, Надтеречни район,

«РОССИЯ» яха колхоз, Наурски район,

«ГРОЗНЕНСКИЙ МОЛОЧНЫЙ» яха совхоз,

«ЗАГОРСКИЙ» яха совхоз, Грозненски район,

«ПУТЬ К КОММУНИЗМУ» яха колхоз, Сунженски район,

А. ШЕРИПОВА цІерагІа йола колхоз, Ножай-Юртовски район,

«КОМИНТЕРН» яха колхоз, Шелковской район,

«ДРУЖБА» яха совхоз, Гудермесски район,

ОРДЖОНИКИДЗЕ цІерагІа йола колхоз, Ведениски район,

«АВТУРИНСКИЙ» яха совхоз, Шалински район.

Итт эзари нхо бІаьи совгІа гектар лаьтта аха дезаш я. «Грозненский молочный» совхоз гурахьа дІадувча ялаташта. ЯлхлагІча сентябрга аьха даьнпад 8400 гектар совгІа. Специалисташа яхачох, оахам агротехнически боньонаша дІадеххача бесса кІоаргеи дикеи ду.

— Болх беш я лаьрххІа оахам кийчдара вІашагІъелла механизированни ши отряд, — йоах совхоза директора Георгий Аршакович Петросова. — Бехктокхам айбар духьа а, хІаьта иштта оахам дикагІа хилийтара а отрядашта керте оттабаьб оттаьй оахам деча пайда эцаргболча моральни а материальни а стимулий мероприятеш. Уж я хІанз наха толамаш даха новкъостал дераш.

ДикагІбараш хьоабича Георгий Аршаковича эггара хьалха цІераш йоах тракториста Асхабов Насрудина, цуи веший Асхабов Эмина. АрьІ-аргІагІа болх беш цу шинне, нормагІа 24 гектар йоагІача, 50 гектарал совгІа оахам ду ден-бус К-700 яхача тракторца. Тахан цІе вымпел а цар трактора тІа леп. ТІеххьарча пхе дийнахьа алапел совгІа шин вошас

## ОАХАМ ДЕШ ЙОАХК ОТРЯДАШ

агроном Гужиев Хьасани (1-ча отряда) механик Слепченко Николайи. — Механизатораша ден-бус 400 — 450 гектар лаьтта оак. Ерригa а из оахам деш 23 агрегат я. Къахьегамхошта юкъе яьржача социалистически яхьо, парте Центральни Комитета июльски Пленума решенеша цар айдаь хьинар дувп директора.

ХІанз санна чІоагІа нах тІабирза вІалла а болх баьбий-хьогІ укхаза, аьнна хеталуш лсл кхашкара балхаш. Диинахьа а бус а шин сменагІа ду оахам. ДукхагІбараш городе бахаш бале а, механизатораша ара, болх беча юхxе техача чаьтарашка йоах бийсаш. Цхьабараша салоІача хана шоллагІча смено болх бу. Болх беччa хьатІабахь дийнахьа кхозза чам, болаш кийчбаь кхача.

Массанахьа а гуш да, КПСС июльски Пленума решенешта гІулакхашца жоп даларан тІадоагІача шера хургболча хьувкъама тешшаме лард кийчъяраи коллектив цІенхаштта оарцагІъьнилга.

Трактористашта, цар гІончашта, слесарашта юкъе дийнахьа а бус а хул совхоза кулгалхой, партийни профсоюзни организацей викалаш. Кхай тІа бихьаб шоай агитационно-кхетама болх коммунисташеи профсоюзни активисташеи. Хозача дешаца, безамеча гІулакхаца дегаш гІоздоах цар къахьегаш боахкача механизаторий.

Социалистически яхьа экрана тІа хІара дийнахьа кердабоахаш хьахьувкх къахьегамхочун болх. Хьалхара моттиг яьккхачун агрегата тІа йогІ карара кара тели цІе вымпел, цунна лу социалистически яхьа условешца лаьрхІа дола ахчан совгІат а. Хьалххехьа а, ка бола ялат чуэцаш латтача хана 149 сом ахчан совгІат нийцад.

— Юкъера лаьрхІача хІара механизаторо сменагІа 35 — 40 сом алапи доаккх, — йоах совхоза директора. — ХІаьта алапега хьежжа ба цар хьабу болх а.

Дика къахьегама хьокхамаш гойташ хьавоагІа гусеничнии трактора тІа болх беш вола Саралиев Махьмад, цунца цхьан трактора тІа къахьега Теркабаев Султан. Цу шинне 30 гектар а кхы совгІа а оахам ду ден-бус, нормагІа 11 гектар йолча. Уж тайпа механизатораш кхы дуккха а бунца йиш я.

Балха дикалга хьожаш ба совхоза къахьегамхоша хержа халкъа тІахьожамхой. Оахама кІоаргал доагтІача бесса дий, нохарий а вешта ерригача агрегатий а комплект йизза кхоачаш йий, болхлошта эшаш дола гІулакх дизза лоаттадой хьеж уж.

Лаьтта оахача хана, цу балхаца цхьана кийчъю гурахьа ялат дІаде эша техника, инвентарь, дІадувргдола фу. Из болх ший тІахьожама кІал лоаттабу совхоза керттерча агронома Алиев Лечас. Тоаяь, даьтта хьекха кийчъяьй 45 сеялка. ДІадувча стандарта шоллагІча классага кхоачадеш цІендаьд 1500 тонн кІа. Кхо эзар гектар гаргга дола оахам де мел деза гІулакх даь кийчдаьд, ялат дІаде мара ца дезаш.

Гаргтарча денoшка гурахьа юв культураш дІае болалургба «Грозненский молочный» совхоза кхаш леладераш. Ши эзар гектар гаргга лаьтта кхы а аха деза цу гІулакха. Совхоза кулгалхоша лерхІачох пхе-ялх дийнахьа тІехьадаьлча а, кийчдаь даргда из оахам. Кхы хьалхагІа из болх чакхбаккха торо хилийтац цу кхашкара хьажкІаш хьекха ца хиларо.

З. ДАУРБЕКОВ.

## ПРОПАГАНДИСТИЙ СЕМИНАР

КПСС Нохч - ГІалгІай обкома политически дешара ЦІагІа экономически коммунистически къахьегамеи школай пропагандистий «Экономически знаней лардий» курсах хьалхара семинар хилар. Пропагандисташта елар КПСС ЦК июльски (1978 ш.) Пленума решенеш Іомаярах, советски общества политически система дегІаярах, КПСС экономически политиках, итттагІча пятилетке Нохч-ГІалгІайче экономически дегІаяра переспективах долча дешашта хиланза яргйоаца рекомендацеши хьехамаши.

ЧІоагІа уйла тІаякийтар хІанзарча этаперча идеологически къовсаме къахьегамхошта нравственнии эстетически кхетам балара, КПСС арахьарча политика гІулакхашта, партийни пропаганда, педагогикаи психологеи методика проблемашта. Лекцеш йийшар КПСС обкома юрта боахама отдела заведующе Д. Г. Завгаева, КПСС обкома лектораша В. В. Баикина, П. И. Яськос, С. Б. Берсанукаева, республика Госплана председатела Е. В. Брыксина, Грозненски мехкдьтта института доцента В. А. Коптева, Нохч-ГІалгІай паччахьалкхен университета доценташа Н. Н. Котельникова, С. Н. Джугурьянца, В. А. Кан-Калика.

ЛадувгІараштa лаьрхІа книжкай выставкаш оттайир, консультацеш, беседаш йир, Іилма-популярни, документальни, дешара кинофильмаш хьекхар.

## БОЛГАРЕ ЦІЕЙ СИЙНА

Болгаре социалистически революце 34 шу дизара цІейна хетаь партийни, советски, общественни организацей болгарски гІишлошъерийи викалий торжественни собрани хилар селхан Грозне. Доклад йир КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара Н. И. Семенова.

ЧІоагІа уйла тІайохийташ собрание дакъа лоацараша ладийгІар цІейца дувзаденна КПСС Нохч - ГІалгІай обкомо шоашка дайтача моаршалга. Из Іодийшар КПСС обкома секретара Л. Магомадова.

Цул тІехьагІа къамаьл дир БКП парткома секретара А. Васильева.

ТІеххьара а болгарскии город Грознеи цхьана вІашагІкхийттача художественни самодеятельноста группаша концерт а оттадеш чакхъяьлар собрани.

## ЮХА ТІЕХЬАТЕССАД «СОЮЗ-31» ЯХА КЕМА

**Наькъа лостам тела центр,** 7 сентябрь. (ТАСС). «Салют-6» — «Союз-31» яхача орбитальни Іилма-тохкама комплексо беча наькъа программага хьежжа технически эксперимент яьй тахан «Союз-31» яха космически кема юха тІехьатоссаш.

ХьалхагІа хоам баь махиллара, Валерий Быковскийи Зигмунд Йенни орбитальни комплекса тІа вига «Союз-31» яха космически кема станце агрегатни отсеках йоаллача кемаш дІатувсача боажах дІахеттадар. Комплекса моттигаш хувцаро эксперимент еча хана «Союз-31» яха кема комплексана тІехьара хьа а къоастадаь, юха станце чу-ара вувлача отсеках йоаллача кемаш дІатувсача боажах дІахеттад.

Кема юха тІехьатессад лехкаш йола орбитальни комплекс доагорца, оборудованеца, эшача кхыча мовхьашца Іалашъяра транспортни операцеш чакхъяхара торо кийчъяр духьа.

Кема юха тІехьатасса кийчдеча хана орбитальни комплекса тІара системаш вІаштІехьа йий хьежав Владимир Коваленоки Александр Иванченкови, цул тІехьагІа «Союз-31» яхача кема чу дІачу а баьнна, чу-ара бувла ногІар дІакъайлад цар.

Московски ханах 13 сахьати 53 минути яьлча «Союз-31» яха кемеи «Салют-6» яха орбитальни станции вІашагІа къаьстад.

ЛаьрхІача хана болх бе йолаялийтай цар шоайла вІаши лехаргдолеи гарга кхувларгдолеи кема тІареи станце тІареи системаш, цул тІехьагІа «Салют-6» яхача орбитальни станце хьайзза гобаьккхаб. ТІаккха «Союз-31» яха кема гарга а дига дІатессад станце чу-ара вувлача отсеках йоаллача кемаш дІатувсача боажах.

Боаж айхха вІашкаэттайий хьежачул тІехьагІа, ногІар хьал а дийлла, станце цІалга чу дІачубаьннаб космонавташ.

Орбита тІа моттигаш хувцачеи вІашагІа хувттачеи ханашка станце тІарчеи кема тІарчеи системаша болх тешаме баьб.

ПланагІа оттаь наькъа программа дІахо кхоачашъеш ба космонавташ Владимир Коваленоки Александр Иванченкови.

Россе сийлахь-воккха воІ, Толстой веза ва дунен тІарча берригача наха, ший Іалаьмате доккхача дег чу халкъа дерригa лазараш, балаш, ший бІаьшерен вІашдухьаленаш чулацар бахьан долаш, ший дерригача цІенача дегаца бакъдолчунга кхача гІерташ, общество нравственни эргаьккха тоаяра тІехьа къовсам лоаттабеш хилар, эрсий халкъа яь ца Іеш берригача наьха а чІоагІа гІайгІа еш хилар бахьан долаш. Сага физический духовнии вахаре цхьаккха область йитаяц ше воккха художник хиларах тарра ший сийрдача, долла хІама гуш долча бІаргашца Толстойс теркал ца еш. Дерригача дунено сий деш цІи дІаяхай цун из дийна волча ханехь а, хІаьта бІаьшеренаш дІаяхача а ешаш хургья цун произведенеш.

Толстой ваьха ха доккхий хувцамаш даьча шин пунктана юкъера — 1961-ей 1905-ей шерашта юкъера — зама санна белгал а еш, В. И. Ленина белгалдаьккхад Іалаьмате чІоагІа дуккхача наьха дог-уйле, цар чукъийла помещикашцареи-крепостникашцареи, паччахьа правительствацара эгІазал дІайовзийта, Іоткъама уж духьала латташ хилар дІахьокха, ший ханара керттера общественни вІашдухьаленаш юхатоха могаш писатель хинна хилар. Духхьал цудухьа В. И. Ленина белгалбаьккхаб цун лоархІам «эрсий революце чухьежа кизга» санна. «Толстой — из бІарчча дуне», — яздаьд А. М. Горьке. Ший ерригача чоалханешца хьарсам дизза додача хина тарра дода вахар дерригача дуненна довзаш долча писатела кхолламашка, ма-могга чІоагІа ший халкъа оамал хьахьекха, доал деш хиннача классай ши юхь йолаш, энжи хилар, оапаши эгоизми гучаьяккха йолча «Война и мир», «Анна Каренина», «Воскресение», «Казаки», кхыйолча произведенешка гІолла.

Толстоя произведенеш — советски халкъа духовни рузкъа — СССР-е миллионаш экземпляраш арахец. Юбилейни шера цар ерригa тираж 40 миллион экземпляр хургья. Толстоя пьесаш дуккхача советски театрий сценаш тІа уттаю, хІаьта цун произведенеегІа оттадаь фильмаш дуккхача шерашка кинотеатрий экранаш тІара Іоделац.

«Лев». В. Г. Черткова даьккха (1906 шу). Л. Н. Толстоя портрет.

ТАСС фотохроника.

М.-С. ПЛИЕВ.

## ТОЛСТОЙИ САДОИ

Шиъ ва вагІаш, юрта йисте хайна,
Сигал лепаш сийрда седкъий доаг.
Къамаьл да цар шоайла чІоагІа тайна,
Къайле йоацаш, дагахь боацаш кІоаг.

— Алал, Лев, Іа сога къайле йоацаш,
Хургбий Россен къамий чІоагІа барт, —
Хетт цу Садос доккха са а доахаш, —
Йожаргйий-те хийрал увтто карт?..

Толстой вагІа гаьнна бІарграш лекхаш,
Боадо тедаш сердал цунна гу.
— ГІайгІа ягІац гІозало ца екхаш,
Хоадам боацаш дагІац, Садо, у.

Селхан лаьттар вайна бирса йоачан,
Гаьнаш легош хьийкхар дуІан мух.
Лаьтта Іебар догІах хинна кхоачам,
Кхоана кхай тІа даргда хийла нух...

ХІанза-м Садо вагІа лаьтта хьежаш,
Толстой дешаш цо ший хьаь чу лувс:
«Лоа дІадаьле, бІаьстан маьлхе лешаш,
Іаламо а лаьтта тосс ший кІувс».
— ДоттагІ, баркал, Іа из хоза аьлар,
Йоачан лаьлле екхан лаьтта йосс.
ДуІан тІеххьа малх а сийрдабаьлар,
Іа ма-аллар, хувцаш дунен бос.
— Иштта хургда, Садо, цох хьо теша,
Лоамаш Россех къестор хьаькъал дац.
Къестой, тарлу, Лоамаш, Росси эша,
Уж цхьан хилча эшо низ а бац:
Цхьан цІен дезал барт ийгІача бехе,
МоастагІий а хиле хІалак хул.

ХІаьта Росси, Лоамаш вІаши эгІе,
ДоттагІ — Садо, моастагІчоа никъ булл...
— ОаІ Ма дика аьлар Іа, Лев, баркал!
Сийлахь да хьо кхеваь эрсий халкъ.
Хьо чувеча кад боаккх нанас аркъал,
Ва хьо гайча, са цІен гІозал лакъ.
— Сох хьо теша, Садо, шек ма вала,
Зел Іа, нажа, дакха, попа хьу.
Цар мо екъаш хозал, гІозал, бала,
Вай халкъий а хургда герга шу...
Садо вагІа бІаргех йовлакх хьекхаш,
ДоттагІчун дешайх из чІоагІа теш.
Сийрдадаьнна бІарграш цунгахь лекхаш,
Духьал отто гІерт из тахнен беш.
Барта хилча лоалу бирса дуІа...
Гота шера уж кхаш оахаргда...
Ше чувеча дерга Садос дуІа,
Толстой дешаш кердадоахаргда.
Хознеш хургья цунна гІана-кхелахь,
Герга шу а латташ доккха той.
Россен къамаш гургда шуна гонахь,
Делаш хургда дийлха гІийла бой...
ДоттагІал да вІаши сердел телар,
ТІехьенашта шийгар беркат лур.
ДоттагІал шоай чІоагІдеш дувлаш велар,
Кхоана Садос лургда Лева тур.

Толстой коре кІерам хургба лепаш,
Яздергда цо кхоллаш хийла сурт.
Морх ударгья ахкан бетта тебаш,
Наб еш хургья хургйоа Толстой-Юрт.

## СИЙЛАХЬ-ВОККХАЧА ПИСАТЕЛА ХЕТАЯЬ

Самарднйнахьа А. П. Чехова цІерагІча библиотеке республика общественносто дакъа а лоацаш хилар сийлахь-воккха эрсий писатель Л. Н. Толстой ваьча дийнахьа денз 150 шу дизара хетаяь торжественни сайре.

Сайре хьаеллаш лоацца къамаьл дир Нохч-ГІалгІай АССР Министрий Совета председатела заместитела Т. У. Махмудхаджиевас.

Л. Н. Толстоя 150 шу дизарах доклад йир республика халкъа писатела А. Х. Бокова.

Сайрене иштта къамаьлаш а дир, сийлахь-воккхача писатела хетаяь шоай стихаш а йийшар М. Мусаева, Ш. Арсанукаева, Н. Минтяка, М. Сулаева.

Л. Н. Толстойх йола материалаш еша 3-гІа оагІо тІа

ПАРТИЙНИ ВАХАР

# СЪЕЗДА УКАЗАНЕШКА ХЬЕЖЖА

## (Грознерча партийни комитеташкарча парткомиссей опытацара)

**«ТIанийца решенеш кхоачаш миштa ю хьежари цу гIулакхa тIахьожам лоаттабари — организаторски балха лоархIамегIара дакъа. Из хIара партийни, советски, боахама кулгалхочун, хIара партийни органа, хIара юкъхьанцарча партийни организаце декхар да. Цу дакъе цIенхаштта болх бу КПСС ЦК партийни тIахьожама комитето, моттигашкарча партийни комитетий парткомиссеша. Отчетни юкъа цар увттадаьд партийнии пачхьалкхени дисциплина чIоагIа лелаяра лоаттабеча къовсамца дувзаденна дола дуккха цIенхашттара, юкъара лоархIам бола дешаш».**

(КПСС XXV съезда решенеш тIара).

КОММУНИСТАША КПСС Устав кхоачашдара тIахьожам лоаттабара, тIадехка гIулакхаш чакхдахарахи партийни пачхьалкхени дисциплина кхоачашъярахи бола цар бехктокхам чIоагIбара даькъера партийни комиссей лоархIам лакхбаьча КПСС XXIV-и XXV-и съездий решенеш ларде а лувцаш, КПСС райкомашкарчен городерча партийни комитеташкарчен партийни комиссеша дикка шеръяьй шоай балха сфера.

Духхьал укх тIеххьарча цхьан шерен ах шерен парткомиссеша шоай низаща 100 совгIа проверка яьй городерча моттигашка, хIаьта партийни организацеша яьча проверкаех ахаш КПСС Заводской райкомерча парткомиссе яьй (штате воаца председатель нов. Воднев В. И.). Цу юкъагIа къоастадаьд 84 гражданий лоткъамаши заявленеши. Проверкаш еш гучадийннарех 30 гаргга дош бюро дувца кийчдаьд. кхыйола материалаш йийцай партийни организацей секретарий семинарашка, боахамий кулгалхой совещанешка.

Партийни комиссей активисташа дакъа лаьцад изобретательски гIулакх дIахо дегIадоаладара, яьча открытеехи изобретенеехи халкъа боахаме пайда эцилга тоадара, Iилма-технически прогресса хьалашка цар лоархIам лакхбара. хьакъехьарча дешех бола КПСС ЦК сецам кхоачаш миштa бу хьожача; корта бохабу маларaш мелараи алкоголизманеи, иштта отчеташ увттаеш приискаши хувцамаши дара духьаларча къовсаме; къахьегамхой письмоши заявленеши миштa къестаю хьожача. КПСС Грозненски горкома а Нохч-ГIалгIай обкома а планех чакхйоаха мероприятеш кхоачаш миштa ю хьожача.

Директиваш кхоачаш миштa ю хьожаш тIахьожам лоаттабара болх шоай партийни комитетий кхыча отделашца цхьана бе гIерт парткомиссеш, халкъа боахама тайп-тайпарча доакъой специалисташ, халкъа тIахьожама комитетий, административни органий, тIахьожама-ревизиони службай болхлой юкъе а озаш.

Иштта, масала, № 7 йолча наькъаш дехкарен ремонт ярен балхий управлене кулгалхоша финансово-боахама гIулакхаш нийса леладац аьнна хинна хоам тохкаш, КПСС Заводской райкома кхыча отделаца, района халкъа тIахьожама комитета, РОВД, прокуратура викалаща цхьана бир из болх. Райкома бюрос выговор йир ДРСУ-7 начальника КПСС члена нов. Г. П. Олейниковна, хIаьта керттерча инженера, парте членалла кандидата нов. М. А. Тенеткона боахама лерттIа доал ца дарах чIоагIа партийни бехк бир.

Укх шера апрель бетта районе яьсса латташ помещенеш а, хьалъе йола а яь йисте ца йоахаши, хIаьта иштта хьал ца е лаьрхIаи объекташ а я аьнна бола хоам тохкаш цу парткомиссе юкъеэзабар проектно-гIишлошъеча организацей санитарно-эпидемически станцен специалисташ, райисполкомеи стройбанкеи болхлой. Цо торо хилийтар гIулакх кIоаргга довза, кхоачамбоацараш гучадаха а царех цхьадараш тохкам .беш латташехьа дIадаха а.

КПСС Старопромысловски райкомерча парткомиссе (штате воаца председатель И. Ф. Дорофеев) 8 кIоаргга проверка яьй укх шера промышленно-транспортни отделаца цхьана транспорта болх тоабарен вагонаш йотташи йоассаеши гоаярца къовсам лоаттабарен хьакъехьара райкома решенеш кхоачашъяра тохкамбара хьисапе. Тохкама бригадаштеи группаштеи юкъе бар халкъа контролераш, ГАИ, транспортни управлене тIахьожама-ревизиони служба болхлой, юристаш, профсоюзий, комсомола, кхыча общественни организацей викалаш.

Цу тохкама материалаша гучадаьккхар цхьайолча предприятешка гIулакх эсала латташ хилари цар шоашка хьакхьача вагонаш гоае йоагIачул совгIа говеш хилари. 5 мае из дош КПСС райкома бюро дийцар.

Вагонаш йоассаяра балхаш во вIаштIехьдахарах, ший дисциплина ца хиларах «Севкавнефтегазстрой» производственни объединене УПТК комплектацен материально-Iалашони база начальника КПСС члена Байкаевна строги выговор яьй, личнии дела тIа дIатIа язъеш.

Партийни порядках наказанеш а бехкаш а даьд «Сельхозтехника» Заградински отделене управляющена нов. С. А. Абдулазимовна, «Севкавнефтегазстрой» СУ-11 начальника нов. В. Е. Горошинскена. Шоашкара дийнна гIалаташ дIахо дувлийтача мегаргдоацилга дIахайтад «Чечингушснабсбыт», «Трансмаш» завода, гортопсбыта кулгалхошка, кхыбарашка.

КПСС райкома бюро решени а яь, ерригача юкъхьанцарча партийни организацешка партийни собранеш хиннай. Цига дийцад вагонех пайда эцара гIулакх миштa латт яха дош, оттаьй ше СибарегIеи Гаьнарча Малхбоалеи волаш новкъоста Л. И. Брежнева яьча указанешкеи рекомендацешкеи хьежжа йола мовхьаш дIаюха кхухьилга тоадара, вагонаш гоаелга дIадаккхара, вагонаш йоттареи йоассаяреи балхий фронт шеръяра тIаерзаяь кеРда мероприятеш.

Района халкъа тIахьожама комитето материально бехктокхаме эзаб йотташ а йоассаеш а йола вагонаш боккъо йоацаш дукха гоаяра бехке бараш.

ДIадахача шерен укх шера 7 беттен партийни комиташкара комиссеш хьежай ши эзар совгIа долча парте хьанйбеча наьха дешашкеи массехк персональни дешашкеи. Дуккха а дукхагIа долча дешашта комиссеша еш йола предложенеш бюро а цар комитеташа а шоай решенешца чIоагIъю. Цо хьахьокх комиссеш шоай болх дика беш а гIулакх довзаш а хилар. ХIара комисси хьежа езаш хул парте нах хьанйбареи персональни дешашка, юкъхьанцарча партийни организацешка дIа а ухаш, цо торо хилийтай парте нах хьанйбареи персональни дешаш дувцача хана Устав, КПСС ЦК инструкцеш, КПСС обкомеи горкомеи рекомендацеш телхаеш йола моттигаш геттара кIезигъе.

Вай ювцача юкъагIа КПСС Ленински райкомерча парткомиссе уж парте мугIараштa юкъе чубахка бокъонца кийчбаланза хиларах дуккха нах парте хьа ца эцилга могадаьд. Райкома бюро раьза хилар комиссе яхачоа, хIаьта цу тайпара бола парте хьаэца вIаштIехьдоаца нах шоай собранешка гIолла чакхбахар нийса ца хилара цу партийни организацей теркам тIа а бахийтар.

Ала йиш йолаш дац, ерригача комиссеша тIанийца решенеш кхоачашъяра лоаттабеча тIахьожаман проверканеи юкъе хьинарегIа дакъа лацара даькъера КПСС XXV съезда решенеша дIадеххача тайпара вIаштIехьбаьккхаб шоай болх аьнна. Укхаза а дукха бахьанаш да: ерригача комиссешта юкъе бац опыт а йолаш, шоай болх бокъонца бовза а бовзаш бола членаш. Дилла а беш бац тIахьожама болх планагIа, эсала да юкъхьанцарча партийни организацешцара бувзамаш, иштта кхы дIахо а. КПСС горкомо хьадийхад партийни комитеташкара комиссешта дукхагIа теркам тIаахийтар. ТIанкха торо хургья комиссе парте хьанйбеча наьха дешаштеи коммунистий персональни гIулакхаштеи тIаухийта теркам лох а ца беш, партийни решенеш кхоачашъяра, партийнии пачхьалкхени дисциплина чIоагIъяра деша бокъонца тIахьожам лоаттабе, из берригa болх пятилетка кхоалагIча шера а ерригача пятилетка а планаш кхоачашъяра лоаттабеча къовсама тIа а берзабеш.

**В. ЛАВРИНЕНКО,**
**КПСС Грозненски горкомерча парткомиссе председатель.**

*РАБСЕЛЬКОРОВСКИ ПОСТО ХОАМ БУ*

# *ИЗ ДИЦДАЛИЙТА ЙИШ ЯЦ*

Тхо, «Чечингсельстрой» треста ПМК-223 гIишлонхой декхарийла да юрташка гIишлош хьалъелга цIенхаштта тоаде. «Октябра 40 шу» яхача совхозе 800 бежана лаьрхIа комплекс хьалъеча оаха къаьстта чIоагIа дог гIоздаьнна тIанийцар КПСС ЦК июльски Пленума решенеш, новкъоста Л. И. Брежнева яь указанеш.

Ялх комплексни бригада, 120 гIишлонхо ва из лоархIаме гIишло хьалъеча къахьегаш. Из хьалъетта а яьнна, дизза чакхдаьхад ветсанпропускникера, служебни блокера, изоляторера, ветеринарни пунктера, доахан деттачеи шурийи блокашкара отделочни балхаш. Чакхдоалаш латт отделочни балхаш 1, 1«а» йолча коровникашка а. Укх шера ворхI бетта оаха пайда эцаш дар 300 эзар сом, хIаьта цхьоалагIча августага тхоай низаца гIишлош хьалъеча оаха пайда ийцаб 310 эзар сомах. ХIанзчул тIехьагIа пайда эца безаш юхедисар 150 эзар сом мара дац, хьалъе езаш яраш я помещенешта юкъера галереяш, кхо дIаухийта каналаш, кхыдола балхаш.

Хьайбай комплекс хьалъеча бригадашта юкъе яьржача социалистически яхье хьалха я Гелисханов Макшарип, Бицаева Макка, Ильясова Рукъет керте латта комплексни бригадаш. Цу бригадашкарча гIишлонхоша толамца караерзаяьй массехк гIишлонхочун говзал. Цар цIенош дотт, бетонни, плотницки, отделочни, кровельни, плиточни балхаш ду.

Шоай балхах тIехдика а кхеташ къаьстта доккхий къахьегама толамаш доахаш ба плотникаш Барахоев Оарцхо, Богатырев Iиса, Медов Хьусен, штукатураш Шибилова Дугурхан, Евлоева Марем, Шибилова Марем, кхы дуккха бараш а. Шоаш ду гIишлон балхаш тIехдика мара а ца хулийташ, хIара сменагIа нормаш дикка тIеххоачашъю цар.

Дика къахьегаш ба субподрядчикаш бола СПМК-661 гIишлонхой а. Уж йилла баьннаб чухьнахьа а арахьа а йIовхал лургйола водопровод. Чура канализационни балхаш чакхдоалаш латт. Иштта хьалъяь йоалаш латт котельни, яьшта обвязка елга, оборудовани дIаоттаелга чакхдоалаш латт.

Цу масалаша хетадолийт дерригa гIишлон-монтажни балхаш ма-хетта дика лел аьнна. Оаха хьалъеш йолча пусковой объекте къахьегаш ба «Сельхозтехника» Сунженски МРО болхлой. Помещене чухьнахьа сердал хургйола гIулакх дара дола балхаш деш ба уж. Духхьал ветсанпропускнике мара сердал чуйилла баьннабац уж хIанзалца хьа. Вокх помещенешка электрически сердал чуйиллара дола балхаш дIа а доладаьдац, цар хьа ма-ду балхаш доллашехьа а. Дукха моттигаш нийслу из бахьан долаш дика кийчъяьча помещеней пенех, тховнех Iургаш даха дезаш, цкъа даьдаьнна балхаш юха де дезаш. БархI сагах латташ я бригада, цхьабакъда хIара дийнахьа царех балха аравоалаш вар 4—5 болхло мара вац.

ЛоархIаме гIишло хьалъеча лостама балхаш де дезаш яр я Назрановски ПМК-432 гIишлонхой коллектив. Цу гIулакха цIенхаштта терко еш яц из. Укхаза хьатIадоагIа наькъаш чIоагIа деха да. Цудухьа укхаза маркхал, бетон, кирпишк яхьаш йоагIача автомашиний рессораш каст-каста йохаш моттигаш нийслу.

Хьайбай комплекс хьалъеча ханнахьа эшаш йола материалаш хьа ца кхоачаш а моттигаш нийслу, хьакхача къаьстта дукха хьелу цемент, гIум, из бахьан долаш балха ха зехьа йовш моттигаш нийслу. Деш хIама а доацаш ца дагIар духьа гIона дола балхаш ду оаха. Каст-каста моттигаш нийслу буаш бола кхача боацаш е культурно салоIилга вIаштIехьдаккха йиш йоацаш.

Хьалъеш йола хьайбай комплекс «Октябра 40 шу» яхача совхоза Iалаьмате боккха лоархIам болаш я, цудухьа из йистеяларга чIоагIа хьежаш ба совхоза хьайбаш леладераш. Из дицдалийта йиш яц Сунженски МРО, Назрановски ПМК-432, иштта тха кулгалхоша. Из тхона-м цIаккха дицлуш дац.

**Рабселькоровски поста членаш:**
**М. ГЕЛИСХАНОВ,** **ПМК-223 комплексни бригада бригадир;**
**О. БАРАХОЕВ,** **плотник;**
**М. ШИБИЛОВА,** **штукатур-маляр.**

*ТАХАН — БОЛГАРЕ ХАЛКЪА РЕСПУБЛИКА КЪАМАН ЦIЕЙ — ПАРГIАТОН ДИ (1944 ш.)*

НРБ. Болгарски лаьтта Советски Эскара карагIдаьннача доккхача деналеча гIуланха сийна дегIа эIамига а доккха а итташ памятникаш да. Уж дерригаш а деза долаш лораду вежарашха долча халкъо.

Эггара доккхагIа дарех цаI да Пловдиве Кортамукъале яьккхарий гув тIа дагIар. Сирача гранитах яь советски бIухочун - кортамукъале яьккхачун Iалаьмате йоккха фигура города массе а мIинигера гуш я. Болгаре цу скульптурах эрсий цIи а йоахаш безаме оал — Алеша, аьле...

**БТА—ТАСС сурт.**

# ВЕЖАРИЙ ДОТТАГIАЛА НИКЪ

Варна яхача болгарски города гаьна йоацаш Белославски Iама йистте. дуккха километраш дIалоацача йоккхача майда тIа хьалъеш латт гIишлош. СССР-аи НРБ-енеи юкъерча межправительственни соглашенега хьежжа укхазза хьалъеш латт ворхIлагIча болгарски пятилетка эггара йоккхагIча объектех цаI — порти город Варна Ильичевск яхача советски портаца ювзаргйола паромни переправочни машиннаькъа узели. Белославерча «Трансстроя» гIишлошъеча управлене кулгалхочо инженера Стефан Стоянова хоам баьча тайпара, Iама йисте хьалъоттаргья 323 объект.

Дуккха балхаш хIанзлехьа даьдаьннад. хи кIал бетон йиллар, чоалханеча гидравлически гIирсашта монтаж яр, кIоаргга хи кIалхара водолазни балхаш дар чулоацаш дола лоархIаме инженерни декхараш кхоачашдаьд. Чакхъяьккхай Iама йистерча гIирсашта намывка яра хала операци: хьалъяьккхай ши миллион гаргга кубически метр гIум.

ТIа-тIа дикагIа хоалуш хьалъотташ латт машиннаькъа вагоний чархаш хувцара йола паргIата депо (Болгарера машина никъ СССР-ерчул готтагIа ба), дегIабоагIа керттера гIирс — ши бIаь метр йIаьха пирс. Цу объекте билла беза 50 километр бIаьха машиннникъ, хьалъе еза тайп-тайпарча гIулакхашта лаьрхIа итташ зданеш, 300 метр гаргга йIаьха эстакадаш.

Советски Союзаи Болгаренеи юкъера сообщени эггара лоацагIча новкъа леларгйола гIулакх вIаштIехьдаккха лаьрхIа йола транспортни комплекс Iалашъю вай ханарча эггара дикагIа йолча техникаца. Машиннаькъа составаш хих дехьеи сехьеи йоахаргья Европе эггара доккхагIа долча паромаша. ХIара кема дIоахал — 184,5 метр, шорал — 26 метр хургда. Диъ цу тайпара Iалаьмате доккха трехпалубни суперпаром хургда хIара денна Варнанеи Ильичевсканеи юкъе лелаш. Царех хIаранена тIаотталургья вертикальни лифта новкъосталца шин платформа тIа оттаю 108 товарни вагон. Къаьсттача локомотиваша дIанийсъю уж паромашта чухь.

Шерра-шера Варна — Ильичевск яхача линех чакхдувргда йиъ миллион совгIа тонн мовхьаш. СССР-аи Болгаренеи юкъе Iалаьмате доккха форда «тIий» хьадар транспортни даькъе социалистически экономически интеграце Комплексни программа кхоачашъеш латташ хилар хьахьокха хоадамболлаш дола гIулакх да, из хьалхадаьккхад интенсивно дегIаухаш латтача вай мехкашта юкъерча экономически торговни бувзамаша. Паромаща мовхьаш дехьа-сехьа дахаро гIо дергда мовхьаш дIа-юха кхахьара лоархIаме проблемаш комплексно къестае, иштта лерхI из НРБ транспорта министра В. Цанова (1980 шера 1960 шераца нийсбича, — йоах цо, — болгаро-советски мовхьаш дIа-юха кхахьара боарам детIаба беза пхеззеи ахаззеи совгIа. 1990 шерага кхаччалца йолча юкъа материальни производства даькъе специализации кооперировании кIоаргъяларо новкъостал дергда СССР-аи НРБ-енеи юкъера товарооборот дIахо дегIайоалае. Интеграционни процессаш дIахо дегIаахара хиланза даргдоаца хьал а хинна дIаотташ латт транспорт. Паромий новкъосталца сихха дехьа а сехьа а яха йиш я машиннаькъа составаш меттел, кхыйола транспортни средстваш — автопоездаш, контейнераш, прицепаш. Советски Союзо эффективно гIо дар бахьан долаш паромни переправа Варнерча даькъа проект сихха а дика а оттайир, хIаьта хьалъю из сихача темпашца», белгалдаьккхар В. Цанова.

Варна — Ильичевск яхача «Форда тIаьво», дIахо дувц министра, шийна дIатIаэцаргда шин оагIонна юкъера товарообмена доккха дакъа, белгала аьлча, эшача сихха дIакхачийта а ца талхийташ лораде а деза шинна а мехка экономикана лоархIаме дола дуккха товараш дIа а юха а кхачийтар. Дунен тIа эггара йоккхагIа я вай ханарча техникаца Iалашъяь а йола Варна — Ильичевск яха паромни переправа — вай мехкашта юкъе лела беркате гIулакхаш хьахьокхац дола хIама да.

Iалаьмате чIоагIа хьинар айденна къахьег ши эзар совгIа болгарски гIишлонхоша болгаро-советски доттагIлен эггара йоккхагIа йола объект хьалъеча. Уж сиха ба — паромни переправа укх шера гурахьа эксплуатаце дIаяла лаьрхIа я. Къахьегама толамех дола хоамаш Ильичевскера а ух. Цхьан къахьегама ритме болх беш ба болгарски советскии гIишлонхой. Хьалъеш латта переправа ударни гIишло я аьнна дIакхайкадаьд цар, социалистически яхьа договор а даь. Объект Iалаьмате боккха лоархIам болаш хилар кхета а деш. вежарий мехкий гIишлошъеча коллективаша яхь йоаржаяьй из хьанал хьалха болх бе йолаялийтара.

Массанена а хьокхам гойташ, хьалхарча мутIарашка коммунисташ ба. Царех дуккхаберех доккхал а деш дийцар тхона «Трансстроя» парткома секретара Стоян Станоева. ХIанз, эггара сихагIа дола, болх чакхбоала деноsш хьатIаэттача хана, чIоагIа лакхлу юкъхьанцарча партийни организацей, хIара коммуниста лоархIам. Цудухьа коммунисташта хьалхашка декхар оттадаьд — къахьегам сихбеннача моттигашка хила, наха юкъе хIара денна политически болх бе, хьалхашка увтта проблемаш сихха къестае аьнна.

...Иштта хьахул доттагIлен керда никъ. Варне тхона дийцар, болгарски паркомаш «Одесса турпалаши» «Севастопола турпалаши» яхаш цIераш а йолаш хургья, хIаьта советски яраш — «Шипка турпалаши» «Плевена турпалаши» яхаш. Цо а хьагойт ший къаьстта йола, дог тохадолийта символика. Цар юхадийндаьд вай вежарий бувзамий турпала истори, иштта хул царех сийрдача кхоаненга бодача, коммунизмага бодача новкъа дIахьалхашкахьа тетта низ болча вай доттагIлен таханарча ден символ.

**В. БЕСКРОМНЫЙ,**
**ТАСС корр.**

# ВЕЖАРАШХА НОВКЪОСТАЛ ДУ

ТIехь-тIехьа чIоагIлу социалистически мехкашта юкъера вежарашха дола доттагIал. Из хьахиннад коммунистически идеалий ларда тIа, чIоагIдаьд вIаши деш долча гIулакхаша. Дуккхача социалистически мехкашка къахьегаш ба советски специалисташ, йоккха квалификаци йола болхлой. Иштта Советски Союзе а ба кхыча мехкашкара баькха нах.

Царех да тхо а. Оаха болх бу Нохч-ГIалгIайчен городашкеи юрташкеи гIишлош хьалъеча.

Дерригача советски халкъа а санна, тхона а доккха декхар тIадожаш гIулакх да 10-ча пятилетка кхоалагIча шера заданеш кхоачаш а тIеххоачаш а яр. Из дика кхетадеш къахьег гIишлош еча тха болхлоша. Шу дIадолалушше а доккхий декхараш тIанийцар тха группо, Советски Союзе болх беш йолча гIишлошъеча болгарски группаша лаьцача социалистически яхьа юкъе яхар из.

Боккха толам а боаккхаш чакхъяьккхар укх шера хьалхарча ялх бетта план. Ерригача группашта юкъе хьалхара моттиг лаьцар. Из толам баккхарах тха группана елар СССР мехкдаьтта гIишлош еча Министерства карара кара тела ЦIе байракх, хIаьта болгарски группай главкас моаршал дайтар.

Иштта дIайолаяь дика юкъ тешаме лард а хинна дIаэттар дIахо йодача хана коталонаш яхара. Тха гIишлошъераша, шоай торонашка а хьежа, кхы а доккхагIдола декхараш тIанийцар. Толамца кхоачашдаьд уж. Болгаре социалистически револююци хинна деза ди — кортамукъален Ди — 9 сентябрь тIакхоачаш чакхъяьккхар 10 пятилетка кхаь шера план. Из да тха группо цу дезача денна кийчдаь къахьегама совгIат.

Доккха дакъа лаьцад тха гIишлошъераша Нохч-ГIалгIай республике гIишлош хьалъеча укх тIеххьарча 8 шера. Оаха болх баьб Вознесенски газобензинови, Грозненски газ чакхйоаха заводаш, Юбилейнии Маяковске цIерагIеи поселкаш хьалъеча, дуккха компрессорни станцеш йохкача. Урус - Мартане оаха хьалъяьй больничн комплекс, Ачхой-Мартане — 320 моттиг йола училища, Правобережни яхача поселке Тийрка тIа тIий тиллад, Грозне № 14 йолча юкъерча школа здани яьй, МагIалбике больница хьалъяьй. Дуккха нах чубаха цIенош, берий яслеш, берий бешамаш чуйола гIишлош яьй.

ХIанз тха группа болхлой къахьегаш ба СМУ-10, СУ-11, СУ-13 гIишлош еча организацешка, механизаце управлене, № 1 йолча автобазе, Грозненски автотранспортни предприяте, Грозненски ремонтно - механически заводе, кхычахьа.

Къаьстта дика болх бу Беное компрессорни станцеш йолча, Къахьегама Сийлен III степена орден лелаю Маринов Слава керте латтача, Грозненски ремонтно-механически заводе гIишлош еш йолча, эггара дикагIча мастера луш йола «Колю фитчето» яха болгарски медаль яьккхача Палицки Костадина кулгалдеча, Ачхой - Мартане школа еча, Болгарски коммунистически парте член Ненков Ненко бригадир волча бригадаша.

КПСС XXV съездеи Болгарски коммунистически парте XI съездеи решенеш кхоачашъеча шоаш кхо ца беш къахьег болгарски гIишлошъераша.

**А. ВАСИЛЬЕВ.**
**Нохч-ГIалгIайчене гIишлош еча болгарски группа партийни организаце секретарь.**

# БОЛГАРСКИ ДОТТАГIА

Монтажник Иван Тодор. Ер пхелагIа шу да из Нохч-ГIалгIайчене гIишлош еча болх беш вола.

Болгарера вайна новкъостал де вера из Пловдиве Димитрова цIерагIча комсомола горкома инструктор волаш, чIоагIа раьза хилар эIамига саг дунен тIа эггара хьалха социализм хьалъе болабенна советски нах, цар вахар довза. Цу хана денз дуккханахьа нийсвеннав Тодор. Грозненски газ чакхйоаккха завод хьалъеча, Юбилейни яха поселок юллача, Ачхой-Мартане берий беш еча, Маяковске цIерагIча поселке нах чубаха цIенош деча, кхычахьа монтажник волаш болх баьб Иванов Тодора.

Ше Нохч-ГIалгIайчене веначa хана денз эггара хьалхалаттача болхлоех волаш хьавоагIа из хьинар дола, кадай эIамига саг.

Цо хIанз хадданза ший балха норма 200 а кхы дукхагIа а процент кхоачашъю. Производственни болх баь Iац Тодор Иванов. Цо доккха дакъа лоац коллектива общественни вахара юкъе а. Из болгарски группа партбюро член ва. Цо кулгалду цу группа комсомольски организацена.

— Боккха политически болх бу Иванов Тодора, — аьлар болгарски группа партбюро секретара Васильев Александр Ивановича. — Цо дика вIаштIехьдаьккхад комсомольцаштеи кагирхоштеи юкъера политически дешар. КIоаргга Iомаю КПСС XXV-чеи Болгарски коммунистически парте XI-чеи съездий материалаш, царел тIехьагIа хиннача цу партей ЦК-ай Пленумий решенеш, хIаьта иштта комсомольски директиваи документаш а.

— Оаха боккха бувзам лоаттабу Грознерча комсомольски организацешца, кагирхошца, — йоах Иванов Тодора. Оаха цхьана огонек ю «Электроприбор» яхача завода кагирхошца. Касталашха оаха ергья царца цхьана музыкальни сайре.

Цхьана леладеча культурни гIулакхаша тхо вIаши дукхагIа дегIала дохийт, чIоагIду тхона юкъера интернациональни доттагIал. Дукха кагий нах ба тхона юкъе эрсий мехкарий боалабаь. Со се а ва эрсий йоI йоалаяь.

ГIулакхашца, дулхахцIех йолча гаргалонца чIоагIлу советскии болгарскии халкъашта юкъера доттагIал.

Иванов Тодор хадданза балха говзал а культурни, политически боарам а дегIабоагIаш саг ва. Из хIанз заочно деша вагIа Ростовски халкъа боахама институтa йиълагIча курсе.

**Ю. ЮСУПОВ.**

Халхар а ду иллеш а доах Болгаре къонало. ХIанз мехка 27 эзар совгIа художественни самодеятельноота коллективаш я царца дакъа лоацаш 600 эзар гаргга саг илли, музыка, халхар, театр дукха дезаш бола нах а болаш.

**БТА—ТАСС сурт.**

# № 17 ЙОЛА «АГИТАТОРА БЛОКНОТ»

«Юрта еш йола агитаци — кердача, лакхача боарамга!» иштта корта болча редакционни статьяца хьаеллалу КПСС Нохч - ГIалгIай обкома пропагандаи агитацеи отдела № 17 йолча «Агитатора блокнота» аргIанара номер. КПСС ЦК Генеральни секретара новкъоста Л. И. Брежнева «КПСС-а идеологически балха актуальни дешаш» яхача балхий книжка кепатеха арадаларца, иштта КПСС ЦК июльски (1978 ш.) Пленума решенеши Пленуме Л. И. Брежнева яь докладиреспублике шерра Iомае йоларца дувзаденна политически агитаци айяра йола рекомендацеш я цу тIа.

Блокнота тIа я КПСС ЦК июльски Пленума материалашта лаьрхIа йола рубрика. Цига кепатехай агитатораи политинформатораи новкъостала лаьрхIа йола «Юрт социальни дегIаяра декхараш» аьнна П. Симуша язъяь статья.

Л. Н. Толстой ваь 150 шу дуз сентябре. Филологически Iилмай кандидата Б. Виноградова язъяьй «Л. Н. Толстойн вай крайн» яха статья.

«ЛоархIаме даташ» яхача рубрика кIал я «Экономика доккхагIдола дакъа» аьнна йола Октябрьски Революце орден лелаеча машинашъеча «Красный молот» завода керттерча инженера В. Миллера машиностроителa Денна хетаяь статья. ВЛКСМ 60 шу дизарах еча беседашта лаьрхIа кепатехай «Комсомоло — юрта» яха подборка.

Блокнота тIа араьннай «Индийски океана мехкашта — машари кхерамзлеи» аьнна дунен халкъашта юкъерча темах йола В. Калинина статья.

«Хьа йоазув ду книжка, агитатор» яхача рубрика кIал я «Мехка цхьа ди» аьнна йола цифрайи фактайи подборка.

Газет дешарашта езалургйолаш я «Юрта йола продукци — ханал хьалха», «Хроника», «Юрта боахама къахьегамах долча кицаехи кIоанолгехи» яха материалаш.

# М. ГОРЬКИЙ: «ТОЛСТОЙ—ИЗ БIАРЧЧА ДУНЕ»

## ТОЛСТОЙИ КЪАМИЙ ЛИТЕРАТУРАШИ

Л. Н. Толстоя массе тайпарча идейно-эстетически творчествах бола вай кхетам цу геннальни художника хетадаьча В. И. Ленина балхаш тIара хьахинна ба. «Лев Толстой» яхача статья тIа В. И. Ленина 1910 шера яздаьд: «Помещикаши капиталисташи тIера дIа а кхайса, наха шоашта адамий дола вахара хьалаш хьадаьчул тIехьагIа цар массаза а лоархIаши ешаши хургйола художественни произведенеш енна ца Iеш, Толстоя вIаштIехьдаьннад хIанзарча порядко тоIабаь боахкача дуккхача наьха дагара дар башха-дикача низаца хьахьокха, цергарча хьала сурт оттаде, ше-шегIа царна чуесса духьалени эгIазлеи уйла хьаала» (Соч. бизза гуллам, т. 20, оагI. 20). В. И. Ленина баь из мах теркалбича хьашт ца хулаш дусаргдац Кавказе волча хана Л. Н. Толстоя леладаьча гIулакхашкеи цун хана лоамашка бокъонца долаш хиннар художественно хьахьоккхарца дувзаденна цо лийхача идейни наькъий хьисапагеи хьажар.

Шийн талант вIашагIкхеташи тоалуши лаьттача замалахьа Толстой-художник, В. И. Ленина яьхачох, «кхыметтел Россе а геттара кIезигчарна вовзаш» хиннав.

Тахан, Л. Н. Толстоя сийлахь - йоккхий произведенеш «массанега а дIакхоачача» (В. И. Ленин) хана, социалистически къамий культураш хьалхагIа бIарга ца яйнача лакхаленашка кхаьчача хана, нохчашеи гIалгIашеи къаьстта шаьрей диззаи кхетаду из художник сийлахь - воккха, цун произведенеш сийлахь-йоккхий хилар, цар тIера XIX-гIа бIаьшере юкъеяхачул тIехьагIа а тIехьадиса народносташ гуманистическо - творчески сомадовларах дувцаш мел дола хIама хьалхарча плане а оттадеш.

1851 шера 30 мае ше Нохчашкахьа хьа ма-кхаьччинге а, нохчийн казакийн вахар эггара листагIа долчча чувеннав Л. Н. Толстой, царца хьоашал тессад цо, царна юкъера доттагIий лехаб шийна. Кавказе цо яьккхача хана (1854 шера январе кхаччалца ваьхав из Кавказе) яздаьча дневникаи письмоштеи яьча анализо вай дог тешаду, Л. Н. Толстой массаза а моттигерча халкъий духовни строй кхетае, цар нраваши обычеши йовза, царех къаьстта шийна хетар хьагойта гIийрта хиларах.

...«Садо вера, чIоагIгIа гIадвигар со из варо», — дIаязду Толстоя шийн дневника тIа 1851 шера 25 августа, вешта аьлча Нохчашкахьа ше хьакхаьчача кхоалагIча бетта. Цу шера 4 сентябре дневника тIа даьча йоазоно йоах: «Балтайца воша вера со волча» 1852 шера 20 марта керде йоазув отт цун дневника тIа: «Делкъийна хIама диаьчул тIехьагIа яздеш вагIар со, Дурда вера...». Цу доттагIало, массе хана Нохчашкахьа, Дагестане, Тифлисе ахаро, моттиге бахача наьха халкъа багахбувцам дIаязбаро дукккхача хьале духтIаваькхав из цу халкъий уклада башхалонашта, йиш хилийтар шоай паргIатон кортамукъалеи лораеш долча къамашта дагадоахкараш хе, цар леха идейни наькъаш кхетаде. ЦудуьIа, бакъдар аьлча, цхьа бахьан доацаш нийсденна хIама вIалла а дац кавказски произведенеш лоаман наьха быт, фольклор, этнографи цо лаьрххIа Iомаяьчул тIехьагIа, цуннеи лоаман нахаи юкъе вIаши лоархIаш хьоашал тосседенначул тIехьагIа мара ара ца ялар. ДагадоххарегIа аргда вай, Толстоя ше Кавказе хьа ма-кхаьччинге а, лоамароша ше лоархIаргвола гIулакх дергда аьнна шийн дегахьа соцам баь хилар. «Кхоана гIоргва Хамамат-Юрта: чарахьеи татарашца къамаьл деи, се лоархIаргвола уйла царна дег чу йоссе хьожаргва со», яхаш яздаьд цо 1851 шера 4 сентябре. Толстой бокъонца дог тийше хиннав вIаши ларкIарца мара лоаман саг дикагIа вовзеи саг моральной нравственнои дегIавоалавара декхар кхоачашден вIаштIехьдарг ца хиларах.

Цу тайппара, кавказски произведенеш язьяле хьалхагIа дукха болх баьб Л. Н. Толстоя шийнеи, эрсечоа, лоаман сагаи юкъера «психологически тарлуш йоаца юкъ» дIаяккхара. Эрсий-лоамарой культурни юкъмоттига историна чIоагIгIа лоархIаме да из: нохчашцареи Къилбаседа Кавказе дахача кхыча къамий викалашцареи Толстоя доттагIал белгалдаьннад эрсий интеллигенценеи мугIареча лоамароштеи юкъера тешам бовро оттаь психологически духьаленаш дIаяхарца, эрсий-кавказски керда историко-культурни юкъмоттиг дIайолаяларца.

Л. Н. Толстоя дIахо йикхьай лоамарой хьахьокхара гIулакха Пушкинеи Лермонтовеи дIайолаяь хинна традицеш, хIаьта а цо шийн концепци кийчъяьй. Эрсий эпсара тIемах хетараашта еш йола демократизаци хьагойтар, лоамаройи эрсий салтийи тIемацарча гIулакхашка гIолла тIом бакъ ца бари бехке бари, лоаман сага характера дикагIа йоле оагIош, цун йIаьхий духовни уйлаш хьагучаяхеи дIакьокхеи гIертар — лоацца аьлча иштта я Толстоя кавказски произведенешкара цун концепци.

Эрсий сердалон идеологега диллача лоархIаме да Л. Н. Толстоя Кавказе мел леладаь гIулакхаш.

Иштта Толстоя цIераца бувзабенна ба вIаши юкъера эрсий - вайнахски культурни бувзамаш хьахилераи дегIадаккараи IалаьматечIоагIа лоархIаме дола нохчий фольклор гулдеши кепатохаши дIаболабаь болх. 1852 шера нохчаша Мисирбиев Садоси Исаев Балтаси хьалха а доахаш цо эрсий алапашца дIаяздаьд нохчий халкъа ши илли. Эггара хьалха нохчий иллеш подлинника меттала дIаязде хьажар хиннад из. Сийлахь-воккхача йоазонхочо, нохчашкахьара ше дIавахачул тIехьагIа, царца дIа-хьа каьхаташ яздеча хана царгара дийха хургдолаш да нохчий фольклорахи этнографехи йола керда даннеш шийна дIаяйтилга. «Хьа возале Лев Николаевич, — яхаш язду Исаев Балтас Л. Н. Толстой Крыме дIавахачул тIехьагIа кхо шу даьннача гIолла, — аз даькъала вувц Хьо иштта кIезигача хана Iа даьха чинаши орденаши хьаэцарца. Дег тIара ловра сона миччa хана а цIаьхха Хьоца вIашагIкхетар... Севастополе аз 4 письмо дайтадар хьога, цхьабакъда цаI мукъагIа дIаийцадий-хьогI Iа царех, хац сона...». Садо а хьехавеш яздаьча письмо чуловцамга диллача низкъала доаца. доттагIал тIехь гIулакхаш хиннад Л. Н. Толстойна, Садона, Балтана юкъе. ХIаьта Л. Н. Толстоя цунна а жоп юха кхахьийта хургдолаш да. Севастополе дахьийтача письмоех лаьца аьлча, уж цунга дIа ца кхаьча хила а тарлу, е Исаевга ше дайтача жопа тIа хьоахадаьд цо уж. ДоттагIий, гIулакх деш цхьана хиннарий, хьаьший письмоша цун уйлашка даим юха керда а доахаш хьаувттадеш хиннад Кавказа сийлахь-доккха сурт-сибат, къонахчали цIена дог-уйлеи долаш болча цун наьха гIулакхаш.

Сийлахь-воккхача йоазонхочо дуккха шераш дIадахачул тIехьагIа бакъдаьд уж дешаш нохчий фольклорацарча шийн гIуллакхаца, «Хаджи-Мурат» яхача шийн повеста тIа лоамарой бакъи нийсхо йолаши хилар хьахьокхарца. 1875 шера Л. Н. Толстоя А. А. Фетага язду: «Цу юкъа дийшад аз цхьанне а кхетадаза дола, цхьабакъда аз чIоагIгIа къоабалдеш хинна книжкаш. Из да Тифлисе кепатеха арадаьккха, кавказски лоамарой преданеши поэзии, цIаккха а ца хиннача тайпара йола поэтически ганзаш... ВаьгIе, ваьгIе, юха а деша отт со».

Деш дола къамаьл тIехьагIо Л. Н. Толстоя «Хаджи-Мурат» яхача повеста юкъадихьача (1896 — 1904 шераш) нохчий шин иллех да — «Са боарза тIара лаьтта докъалургда», «Iа, бIайха пхо, Iоакал лелаю хьайца».

Лоаман наьха илли чIоагIгIа а массаза а хьашт долаш хиннав сийлахь-воккха йоазонхо. Лоаман наьха фольклора чу йоахкача уйлай низо цецвоахаш хиннав из. Шоай вахара тIехьера минуташ хьатIаэттача хана турпалий психологически хьал хьахьокхара пайда ийцаб Л. Н. Толстоя лоаман наьха иллех.

Идейно - эстетически лоархIам лакхача боараме латта шедевраш лоаман халкъий фольклорацара сийлахь-боккхийча эрсий йоазонхошта кораярои цар шоай произведенешка царех коггIортолга яь хиларои сихъяьй эрсий Iилмахой кавказски халкъий шийн тайпарча художественни дунен чу кхачара процесс, хIаьта лоаман нахага хьахьекхад шоай духовни культура рузкъах художественни литературе пайда эцара наькъаши формаши.

В. И. Ленина яьхачох, «Нах лоалла лоаттабара, цар къеламискала ларда тIа латтача ерригача хIанзарча пачхаьалкхен, киназа, общественни, экономически порядкашта чIоагIгIа критика а еш тIабаьржача» эрсий классикий мугIаре эггара хьалха латт Л. Н. Толстой. «Л. Н. Толстойи хIанзара болхлой болами» яхача статья тIа В. И. Ленина яздаьд: «Толстоя критика шийн тайпара хилари цун исторически лоархIами сенах латт аьлча, из латт, цу белгалъяча ханарча Россерча, дуккхьал юрта ахархой Россерча дукха а дукхагIа болча наха хетараш кагдалар цо геннальни художникий мара хургбоацача низаца хьахьекха хиларах. (Соч. бизза гуллам, т. 20, оагI. 40). Л. Н. Толстоя произведенешка геннально хьахьекха из «Россерча дукха а дукхагIа болча наха хетараш кагдалар» низ бола художественни лостам а хинна дIаэттад 1861 шерагара 1905 шерага кхаччалца — вешта аьлча, В. И. Ленина белгалдаьккхачох, эрсий историерча Толстоя замалахьа, — шоай произведенеш хьакхеллача, эрсий меттала яздеш хиннача лоаман наха.

Дуккхьал Л. Н. Толстоя замалахьа хьахиннад эрсий меттала яздаь Къилбаседа Кавказа халкъий литература. ХIаьта из цхьа дага доацаш хинна хIама а дацар: сердалон идеяш къилбаседакавказски лоамарошка болча дийшача викалашта юкъе цар чакхдоахача гIулакхий программа а хинна дIаэттай керттерча даькъе XIX-гIа бIаьшере юкъеяхачул тIехьагIа, эрсий меттала яздаь къаман литература шийна тIехь хьахинна ло эрсий йоазонхоша кийчбаьча хана.

Адыга Кешев Эдиль-Гире, хIиречо Кануков Инала, гIалгIаша Ахриев ЧхьагIеи Базоркин Асланбекеи, нохчо Лаудаев Умалата творчестве хьоттаяь лоаман нахах бола ахархой хьахьокхаш йола социально - нравственни проблемаш Л. Н. Толстоя язъяьча кавказски произведеней сердалоно сийрдаьха я.

...Сийлахь-йоккхача Октябрьски социалистически революце лоархIам вай мехка халкъий кхелашта массаза а боккха хилар сенах латт аьлча, из латт белггала дийцаче, эрсий культура ганзерча доккхача беркатах — Л. Н. Толстоя тIехьаленах — уж кхебарах. Из, къамий литератураш дегIадаккхара хаддаьза влияни еш йола из тIехьале, вай халкъий духовни культурах дIахада йиш йоаца цун бIарчча дакъа да.

**Х. ТУРКАЕВ,**
**филологически Iилмай кандидат, Нохч-ГIалгIай историе, социологе, филологе института литература сектора заведующи.**

Дукха ха йоацаш реставраци чакхъяьннай Ясни Поляне — ах бIаь шу совгIа йолча хана Толстой ваьхача, даим яхаргйола шийн дукха произведенеш цо язъяьча Тульски областерча цун усадьбе. Ясни Поляна лораеш лелаяра массе оагIорахьара йоакхо еш хиннав Советски паччахьалкхе вIашагIъелла вола Владимир Ильич Ленин. Октябрьски революци котъяьнначул тIехьагIа дукха ха ялалехьа цо ше редакци яьй усадьбе музей-заповедник вIашагIйолла аьнна оттаяьча декрета.

Укх деношка укхаза доккха цIей да, цига дакъа лоацаш ерригача союзни республикашкара литератораш а доазол арахьарча дуккхача мехкашкара хьаьший а болаш.

СУРТАШ ТIА: 1). Л. Н. Толстойи А. М. Горькийи Ясни Поляне (1901 ш.).
ТАСС фотохроника.

2). Ясни Полянера Л. Н. Толстоя ЦIа-музей.
И. ЗОТИНЕИ Б. КАВАШКИНЕИ сурт.
ТАСС фотохроника.

## СИЙЛАХЬ-ВОККХАЧА ЙОАЗОНХОЧУН СИЙНА

Дерригача дунено дезду эрсий халкъа сийлахь-воккха йоазонхо, дунен литература гений Л. Н. Толстой ваь 150 шу дуза ди. Массанахьа санна, Нохч - ГIалгIайчене а боккхача безамца йоаких цун цIи, кIоарга хьаькъал, эхь-эздел, нахацара безам эц цун произведенешкара. Лев Николаевича вахар айхха дувзаденна хиннад Кавказаца, цунна дезаш а дика довзаш а хиннад укхаза дахача къамий вахар, цар иллеш, фаьлгаш, гонахьара ше морг кхы доаца хоза Iалам. ДIаяхача бIаьшерен 50-ча шерашка къона эпсар волаш Толстой эскаре гIулакх деш хиннав Нохч - ГIалгIайчен тайп-тайпарча моттигашка. ТIехьагIо цо ше мукIарал даьд шийн вахара дикагIа дола шераш Кавказе дIадаха хилара.

Юбилейни денош гарга гIертача хана сийлахь-воккхача йоазонхочун сийна тайп-тайпара гIулакхаш чакхдоахаш дукха моттигаш хиннай вай республике. Нохч-ГIалгIай книжни издательства йоккха тираж а йолаш арахийцар «Воскресение» яха цун романи «Кавказа есар» яха дувцари. Л. Н. Толстоя вай республика лаьттан тIа яьккхача ханах дувцаш дола документальни фильм оттадаьд Нохч - ГIалгIай телевидене болхлоша.

Массехк ди хьалха Нохч-ГIалгIай паччахьалкхен университета актови зале хилар Нохч - ГIалгIай историе, социологеи филологеи Iилматохкама институто, республика йоазонхой Союзо, «Знание» яхача общества республикански организацеи университетои вIаштIехьъяьккха Л. Н. Толстой ваьча дийнахьа дена 150 шу дизара хетаяь Iилман конференци. Цига дакъа лоацаш хилар йоазонхой, Iилмахой, партийни советски болхлой, студенташ.

Л. Н. Толстойх лаьца дIайха дош а аьнна, из хьайийллар университета ректора профессора М. П. Павлова. Конференце къамаьл даьча Iилмахоша гулбеннарий теркам тIаозаш хьахьекхар сийлахь - воккхача йоазонхочун творчество дерригача дунен тIа дIаяржара бахьанаш, цун произведеней философски маIан. Къаьстта теркам тIабахийта дийцар конференце Л. Н. Толстоя Нохч-ГIалгIайченца хиннача бувзамах. Цун творчества къаман а интернациональни а оагIонаш хьахьокхаш яр университета доценташа Ю. Б. Верольскеи Р. П. Дулерайнеи яь доклаш. Историе, социологеи филологеи Iилма-тохкама института литература сектора заведующе, филологически Iилмай кандидата Х. В. Туркаева доклад вай мехка къамий, керттерча даькъе нохчийн гIалгIайн литератураш дегIакхувлара Л. Н. Толстоя творчества болча лоархIама хетаяь яр.

Цу института Iилман болхлочо А. Х. Танкиева шийн доклада тIа дийцар «Казакаш», «Хаджи-Мурат» яхача шийн повесташ тIа Л. Н. Толстоя нохчийн гIалгIайн духовни вахар мишта хьахьекхад. «Л. Толстойи лоамаройи» яхаш яр университета доцента К. Б. Гайтукаева яьча доклада тема. Иштта конференце доакъашхоща ладийгIар Л. Н. Толстоя произведенеш нохчий меттала яхарах лаьца Iилман болхлочо Х. М. Мусаева.

Конференце балха юкъе дакъа лоацаш хилар КПСС Нохч-ГIалгIай обкома секретарь М. О. Бузуртанов, республика Министрий Совета председатела заместитель I. У. Махмудхаджиева, КПСС обкома Iилман дешара заведенеи отдела заведующи Р. Н. Тимошенко.

Шелковской районерча Староградовски станице вахаш дукха ха яьккхай Л. Н. Толстоя. Станице бахача наха чIоагIа лоархIаш а сий деш а леладу цун цIераца дувзаденна мел дола хIама. Укхаза диса, хIанз а долаш дола Л. Н. Толстой чуIеш хинна цIа тоадеш, цун сибат йоазонхочоа бIаргагуш хиннача тайпара хургдолаш лоаттаду.

Ткъо шу совгIа ха дIаеннай Староглaдовски юкъерча школа директора Радченко Иван Кирилловича сийлахь-воккхача йоазонхочо станице вахаш яьккхача ханаца ювзаенна йола материалаш гулъяра. Шийн дешархошца цхьана цар школе вIашагIъеллай Л. Н. Толстоя музей. ХIанз школерча музея гулъяьча материалашта Л. Н. Толстоя цIерагIча совхозо лаьрхIа фусам хьакъоастаяьй, цунах яьй республикански краеведчески музея филиал.

**С. ПАРЧИЕВ.**

## ВАЙ ЗАМАНХО

Лев Толстой. Дунеи культура историена юкъе дукха яц из санна селла шера дIахезаш цIи.

Из сийлахь-воккха эрсий йоазонхо дийна волча хана а чIоагIгIа лоархIаш хиннав дерригача дунено. Цо духовни низ тийннаб миллионаш болча шийн заманхошта. ЧоалхаIе философски, социальни, морально-этически проблемаш шоашта духьалэттача цар шоашка хетташ хиннад — цу хьакъехьа фу аргдахьогI Толстоя? яхаш. Малхбузен цIи хезача прогрессивни йоазонхоша — Анатоль Франсеи Ромен Ролланеи, Джон Голсуорсеи Бернард Шоуси, Теодор Драйзереи Лилиан Хеллманеи, Томас Маннеи Арнольд Цвейгеи, Малхбузен Европа, Инде, Китая, Японе йоазонхоша-реалисташа цунгара шоаш Iомалуш хиларах доккхал деш хиннад.

Дунено сий делга хапна кхаьчадац Толстойга. Итташ шераш дIа ме ух лаьгI ца луш, адамаш духовно дегIадахарца цхьана тIа-тIа лакхлуш доагIа из.

Сенах латт Лев Толстойцара безам чIоагIлуш хилара бахьан? Фу бахьан долаш да дIаяхача бIаьшерене баьхача эрсий наьха хьашташ вай хана тайп-тайпарча мехкашка бахача наха селлара гарга а кхетадеш а тIаэцаш хилар? Фу бахьан долаш да Толстоя «непротивленчески» концепцеш хьаллоацаш бараш атта коргорбоацача вай мехка Советий Iаьдала шерашка цун сочиненей гуллам 18-зза арабалар, хIаьта ерригa тираж 218644 эзар экземпляр а йолаш цун 2525 книжка арадалар? Кхетадеш да, уж дешаш алхха литературни дешай доазонел гаьнна шерагIа долга.

Гучох, цу хаттарашта дола жоп дIаяхача замангара юкъе а доацаш, вай деношкара леха деза. Укхаза керттердар Толстой алхха шоаш моргаш кхы йоаца дунен литература шедевраш хьакхелла геттара воккха художник-реалист, нах дега камаьршалеи нийсхони сийрдача идеалашка хьехаш вола геннальни уйланхо санна адамлеи духовни вахара юкъавена ца Iеш, Октябрьски революци хилалехьарча чоалхаIеча заман керттера проблемаш шийн творчестваца гIеттаь патриот а дунен гражданин а санна юкъеварах латт. «Эрсий революце кизга» яьхад Ленина Толстойх.

«ТIемеи машареи» автор геттара йоккхий этически произведенеш хьакхеллар, романист. драматург хинна ца Iеш, дунен общественностага уйла яйташ хинна хIамаш дувцача дакъа лоацаш хинна хьинаре публицист а ва.

Нахах мел йоахка дика оамалаш хьал а дувцаш, Толстойс къахетам боацаш гучадоахаш хиннад буржуазни общества антигуманни маIан, цун ши духь дола мораль, моттийта йола демократи, цун йохаенна ерригa а чура институташ. Цун гуш доаца овлаш чIоагIгIа тешавеш хьа а хьекха, цо вий кхайкаьй социальни нийсхо йоацача цу дуненна. Шийл хьалха цхьанна а йоазонхочоа карагIа ца даьннача тайпара Толстойс гучабаьккхаб истори хьакхоллара бола адамий лоархIам.

**Вадим КОРТУНОВ,**
**АПН политически обозреватель.**

## ВАЙНАЬХА ДУХОВНИ ВАХАР ХЬАХЬОКХАР

Кавказа халкъий духовни культура — цу халкъий обычаех, традицех, цар художественни деша дикагIа йолча образецех шерра пайда ийцаб Л. Н. Толстойс «Хаджи - Мурати» «Казакаши» яха шийн повесташ хьаеш.

Лоаман наха Iоаьлча духовни ганзий художественни функцеш дуккхача тайпаех я цу произведенеш тIа. ЦIенача этнографически элемента хьисапе я органически а юкъейолх уж художественни повествованена. Царех шерра пайда эц лоаман наьха психологи хьахьоккхача, турпалий характераш хьаеча. Цар йоккха нагрузка хьу сюжет дегIайоалаеча, дувцашдараш бакъхетаргдола элемент юкъекхухь.

Образно аьлча, шийн произведеней сийлен гIирсаш хьалдеш Л. Н. Толстойс керттера лийрхIай кавказски «гIишлошъю материал». «Кавказски материал» яхийтай цо цу «гIирсий» тIехьанахьара сибат хоздарга меттел, «лардага» а, керттерча даькъе «дерригa хьаллоацача конструкцешка» а.

Цунах гуш да лоаман наьха духовни культура Толстойс лакха мах беш хинна хилар. Сийлахь - воккхача мастеро хьамсара а хеташ лорайй халкъа культура башхалонаши хозленаши.

Лоаман наьха культура из обобщенни тип, цу вана лийннача традицега хьежжа, татарий, черкесий я аьнна хийттад Толстойна. Толстойс черкесски лерхIаш пайда эцараш культура берригача лоаман наьха юкъара элементаш я. Къаьстта зелуш да из наьха гIулакхех. чIоагIъенна латтача обычехи традицехи, лоаман наьхеи казакийн вахара образах дувцача хана. Цхьабакъда художественни йоазой декхараша из дIадехача хана Толстойс пайда эц къаьсткъаьстача лоаман халкъий обычехи традицехи, художественни деша образех.

МалагIаш я вай анализ еча Толстой произведенеш тIа вайнаьха халкъа вахар хьахьокхара художественни функцеш?

«Казакаш» яхача повеста тIа, кавказцех йола исторически сведенеш а йоалаеш, писатела белгалдоах: «Дуккха а, дуккха а ха хьалха къаьна ды лелабеш хинна цар даьй байдда дIа а баха, Тийркал дехьа, нохчашта юкъе Гув тIа, Йоккхача Нохчечен лоамашта хьалхашкарча хьун дукъ тIа баха хайшаб. Нохчашта юкъе бахаш, царца гаргалонаш яьй казакаша, лоаман наьха обычеш, вахара образ, нраваш дIанийцай» (Л. Н. Толстой. М., 1953 ш., оагIув 16).

Нохчочун образ хьаеш Толстойс кIоаргга кхетаю вайнаьха халкъа психологи. Цу психологех бокъонца волча «къонахчо» цхьанна моттиге а, къаьстта а моастагIашта хьалхашка, доастамал гойта йиш яц, цо ца вохаш, кура ла еза моллагIа халонаш. Цу планагIа дага а лаьцай, хьа я яьй Толстойс нохчочун образ: «Вийначун воша, ...бил дилла цIе мож а йолаш хинна, лакхача эздийча дегIара саг, чокхии кийи деха доллашехьа а сатийнеи паччахьа санна товши вар. Геттара тара вар из вийнача эбарга. Цхьанна а сага бIарахьажацар, дIахьажацар вийна иллачунга а, кIагора а хайна, трубка а озаш вагIар, туг а кхоссаш, наг-нагахьа цIимхаро ши-кхо дош оалар чIоагIгIа сий а деш шийга ладувгIаш хиннача новкъосташка» (Толстой, оагIув 25).

Писатела йилла нохчочун образ чIоагIгIа тара я вайнаьха эпически иллей турпалашта.

Толстойс шерра пайда эц халкъа вахарцарча материалах эбарга валарах дувцача сцена тIа а. Из сцена лоаца а хронологически хьисапе а йоллашехьа, эбарга гIулакхех, халкъа психологех довна юкъе нийсвенна турпал кхеравенна тIехьашка ца воалаш вала везаш хилар теркал а деш дувц. Цу сцена кIоаргга маIан доашхаш да илли.

Турпал, вайнаьха иллеш тIа а санна, халкъо майралеи деналеи символ лоархIача лаьчана тара вувц. «Топ кхийтта лаьча санна, цIеша а виза (аьтта бIарга кIалхара Iоухар цIий), цергаш вIашка а тоIаь, кIагора вагIар из, бос бахаи цIимхареи вар, бе йоаллар шалта, духьала отта кийча вар...» (оагI. 152).

«Хаджи Мурат» яхача повеста тIа шерра пайда эц Толстойс вайнаьха этикета элементех, метта башхалонех, дуне лархIарах, кхыдарех. Цу средствай новкъостталца Толстойс хьаю турпалий образаш, хьахьокх лелача гIулакхий сурт.

Повесть дIайолалучча нохчий юрта Мехкате воагIа Хаджи-Мурат. Лоацца, амма къаьггача средствашца нохчий юрта сурт а оттадий, эпизода тIа бувцаргболча керттерча нахах дувца волалу Толстой. Нохчий воккхача саго даьй IаьдалагIа тIаэц Хаджи-Мурат. «Лаьтта Iо а ваьнна, Хаджи-Мурата говра юхь а лаьца, аьттехьара лийта лаьцар цо» (оагIув 348). Эггара чIоагIагIа Садойна дагадаьллар дар шийн хьаша лоравар: «Со дийна а волаш, — йоахар Садос, — саго хIама дергдац са цIагIарча хьаьша. ХIаьта ара фу хургда? Цун уйла е еза» (оагI. 600).

Хаджи - Мурат Мехкате шийн хьаша нохчо Садо волча вара сценах халкъа вахар хьахьокхаш йола йоккха йоаца миниатюра лархIа мегаргда. Укхаза лоацца хьахьекхай халкъа традицеш, обычеш, этика, духхьал цIераш яхара а доацаш, уж мел лоархIам болаш я гойташ. Халкъа вахара цу элементех пайда эц Толстойс тайп-тайпара дола художественни декхараш къестадеш. Иштта, лоаман наьха бокъонца йола образаш хьаеш, цар тIера сибат дувцаш, гIулакхий психологически бахьанаш доашхаш. Гонахьара атмосфера, турпалий уйлаш дIайовзийтара, повесть ешаргъярашта уж дикагIа бовзийтара.

Уж декхараш къестадеш пайда ийбаьб Толстойс вайнаьха а берригача лоаман наьха а халкъа вахарцарча материалех.

Лоаман сага обобщенни тип лоархIаш волча Хаджи-Мурата, князь Воронцов волча ше волаш, зув, ловзарга вагIача шийна чIоагIгIа хийра йола светски общества нраваш. Гуш дац цу нравашта из раьза ца хилар, уж Iохьокхаеш хIама а дац цун оалаш, амма «акхача сагага» хьожаш бола светски общества викалаш-м бац из санна юха гIерта, ловзарга вагIаш цун чIоагIгIа сакъердалу аьнна хеташ бале а.

Укхаза лоаман наьха этика гуччахьа духьал оттаю светски общества этикетана. Нах вIашагIкхийттача ах дегI гуча а долаш бола кхалнах багIар геттара эзди доацаш да лоаман наьха этикетагIа, хIаьта светски общества вахаре из дилла а долаш дола хIама да, туалета элемент я.

Духхьал лоаман этика цу позицеш тIара хьадоагIаш да Хаджи-Мурата ловзарах фу хийттад а цун сатийна вагIара бахьан а дувцаш дола йоазош.

ГIулакхах лоаман сага уйлан тIара дувцар повеста башхало я. Лоаман наьха духовни вахарах дувца волалушшехьа, цар мах халкъа критерешца бу Толстойс. Вайна гу лоаман сага уйлаш, дикеи вон цо мишта кхетаду, наьха малагIа гIулакхаш, вахара образ цо къоабалъю, цо тIа ца эцар, цунна гоамадар малагIа да, гоама хIанад. Вайна гу цо вахара низ сенах лоархI, фуд сагах доалла из раьза вар. Хаджи-Мурата цар чинашкеи хьакималгеи а хьежебац мах, царга дулургдолчунга, карагIдаргдолчунга хьежже бу. «Уллув даьллача цIагIа вагIар Хаджи-Мурат. Цига дийцар фу дар ца хой а, шийн кхетаде дезаш хиннар кхетадир цо: цар къийсар ше хилар. Шамалцара ше хьакъастар эрсашта чIоагIгIа лоархIаме хилар, цудухьа ше ве а ца вуй. Iо а ца вохьийте, шийн царгара дуккха хIама хьадеха йиш хилар. Цул совгIа, цо кхетадир, Меллер - Закомельский, начальник вале а, из Воронцов, цунна карара вар, санна лоархIаме ца хилар, цудухьа Меллера - Закомельске тIа а вига шийга хаттараш деш, Хаджи-Мурата хIамма а озавенна а воацаш дора къамаьл, «кIайча паччахьана гIулакх де ваьннав со лоамашкара Iоъара, хIаьта цун сардара, вешта аьлча Тифлисерча главнокомандующена князь Воронцовна мара сага отчет а лургьяц», яхаш (оагI. 622).

Нохчо Гамзало шарIий закон дохадергдолаш вац. Духхьал цу позице тIара мах бу цо дерригача лелаш долча гIулакхий, шарIийца тарлуш мел доацар харцахьа а лоархIаш. Дувцилга йоацаш чIоагIа теш из Шамалах. Цунна тара вац ший са а къердаш, тIамелкхачачунца бегаш а беш лелаш вола Хан-Махьма. Бахьан доацаш а ца боалаш, царна юкъе къовсам боал. Къувсача хана Хан-Махьмас бегашта санна оал «Лоамаро ва хьа Шамал», — Лорис-Меликовга бIа а тессе.

«Лоамаро» яхар дегабуам бе йиш йолаш дош дар.

— Лоамаро—лоам ваха саг. Лоам дахаций лаьчаш,— жоп делар Гамзалос.

— ХIанз кIант ва! Дика аьлар, — оал Хан-Махьмас, кIай цергаш гучаяьха, вела а велаш, шийца къовсавенначо жоп дика даларах раьза а волаш (оагI. 639).

Укхаза Толстойс пайда эц арарча вайнаха лоам бахараш лоамарой яхаш футтарбеш йолча обычех. Из обычай Толстой хана а йолаш хиннай, хIанз дIаяланза а я. Нохчийи гIалгIайи фольклораца вай деношка а долаш да лоам баха е лоамара тIехьагIа Лоъарабаьннарий тIехьенаш футтаръеш дола кицаши кIоанолгаши. Цу тIа даьккха аьлча, «лоамаро» тIехьависа, энжел доаллаш, цудухьа шаьрача бахараш болча Iовеча шийна кхы ца харах нах беларгбола хIамаш а леладеш вола саг ва. Цудухьа да арахьарча наьха лоамароех дола кицаш дукха хилар. Лоам бахараш а хиннабац цу гIулакха тIехьа ца бусаш. Цер а кIезига дац шаьрача бахача нахах дола кIоанолгаш.

«Казакаши» «Хаджи-Мурати» яхача шийн произведенеш тIа лоаман наьха художественни деша дикагIа долча толамех пайда ийца Iийнавац Толстой, цо юкъейоалаьй обычеш, традицеш, халкъа этикеи эстетикеи, кхыдараш санна йола духовни ганзаш. Цу ганзий системо кхоачашъю произведенешка дуккха тайп-тайпара лакхе йийца художественни функцеш. Цу ганзий системе шерра моттиг дIалоац вайнаьха духовни вахара элементаш хьахьокхарой царех пайда эцарои. ХIаьта из духхьал Толстойна, хови долчча тайпара. Нохчийче а нохчий а дика бовзаш хилар, царна юкъе цун дукха хьаьший хинна хилар, цо нохчий иллеш хьамсара а хеташ гулдеш а дIаяздеш а хилар бахьан долаш хинна ца Iеш, вай цIераш яьхача произведенеш тIа лоаман наьха вахарера керттера событеш Нохчийчу хинна хилар бахьаннийца а да.

**А. Х. ТАНКИЕВ.**

Доазол дехьара

ТАХАН 30 ШУ ДУЗ КОРЕЙСКИ ХАЛКЪА-ДЕМОКРАТИЧЕСКИ РЕСПУБЛИКА ХЬАХИЛАР ДIАКХАЙКАДАЬ

# БЕРРИГАШ КЪОНА БА, ДЕРРИГА КЪОНА ДА

— ХIаьта со-м дукхаиешта хетачох воккха саг ма вий, — йоах Ким Ун Бона, чIоагтIа вела а велаш. «Воккха саг» дукха ха йоацаш шоваткъара ваьннав — кхашта эшача Iалаьмате дикача витаминий, удобреней завода директор ва из.

Халкъа Корея из предприяти — «Кагирхой» оалача химически комбинате хьалхара болх беш яр я. Цхьа бахьан доацаш тилла яц цIи а. Укхаза, Пхенан — Намдо яхача провинцерча Анджу оалача городе, берригаш а къона ба, дерригa а къона да. Хьаэцаргда вай, масала, укх тайпара хIама. Из, кхыметтел, доккхал а деш, дийцар директора: ер шоллагIа шу да городи комбинати хьахинна, хIаьта уж шаккхе а, бокъонца лаьрхIача, цаI ма йий, укхаза цхьатарра эзарнега кхоачаш саг йоалаьи маьре яхаи моттигаш хул. Чхончхонган яхача хин йистошка город а предприяти а хьалъеш болча нахах дукхагIа бараш 30 шу даланза бола нах ба. Шоай халкъа республикал зIамагIа ба, хIаьта цун берригача къахьегамхошца цхьана Корея исторе эггара хьалхара халкъа - демократически пачхьалкхе хьаяь 30 шу дизара сийлен цIейна толамашца накъа а болх.

1948 шера 9 сентябрга бода духхьалара никъ хьабийллар тха мохк дIалаьца хинна японцаш эшабаро. ХIаьта цунна белгалдола ди, 1945 шера 15 август — советски корейски халкъий вежарий доттагIален летописа цIаккха а ницлургйоаца оагIув. Цу диннахьа даьлар ЦIе Эскар Корейски ахгIаьрен тIа хинна японо-американски низаш хIалакдаь, цунца къам мукъадаккхара денале къовсам лоаттаеш хиннача корейски халкъа паргIатои мукъален яккха новкъостал а деш.

1948 шера 9 сентябре хинна соцытеш чакхъяьккначул тIехьагIа Корея къахьегама парте кулгалца лоацача хана чакхдаьхар мехка доккхий социально - экономически хувцамаш. Цхьаоакъда йоккхий халонаш тIаоттаргиолаш хиннаяр къонача халкъа республикана. Кхаь шера лаьттача (1950—1953 шерашка) американско - къулбехьен-корейски агрессораша болабаьча тIемо доккха зулам дир КНДР-ана. цу халача хана вошал долча корейски халкъа уллув яр Советски Союз, кхыйола социалистически пачхьалкхенаш. Цар гIо даро, хIаьта иштта эррригача прогрессивни адамлено гIо даро торо хилийтар КНДР мукъален суверенитети лорае. Советий Мехкои кхыча социалистически мехкашеи, хIаманга догдоахаш а доацаш, цIенача дегтIара даь гIо боккхача лоархIаме хилар тIемо бохабаь боахам юхаметтаоттабеча а.

Цхьан ноахала хана дегIаена промышленности юрта боахами, хьалхалатта культуреи Iилмеи дола индустриальни пачхьалкхе а хинна дIаэттар хьалха тIехьабиса мохк хинна халкъа Корея. Республика экономически структуре керттера моттиг дIалоац энергетико, доагора, горнодобывающии металлургически промышленносто, машинашъяро. ДегIаахара темпашка диллача, хьалхалатт химически промышленность. ХIаьта карарча, шоллагIча семилетка эггара йоккхагIа йолча гIишлонех цаI я Чхончхонгана йистошкара комбинат.

ЦIей тIакхоачаш болх мишта бу хьажа везаш нхы а ши производство я — анилонеи полиэтиленеи заводаш, — йоах Ким Ун Бонга. — Комбинато арахецаргда синтетически кIувнаш, растворителаш, кислоташ. Халкъа боахама керда дакъа долча мехкдаьттахиме керттера предприяти хургья цунах. Цул хьалхара предприяти яр СССР техническия новкъосталца хьалъяь цигара мехкдаьтта чакхдоаха завод.

Хьаша дика тIаэцаш вола фусама да санна лел Ким Ун Бон завода территоре тIа Iалаьмате йоккхий гизгольдераш, синтетически аммиака 40 метр йола колоннаш хьахьувкхаш...

— Дийнахьа — 800 тонн аммиакеи 1200 тонн мочевинаи, — йоах Ким Ун Бона. Из проектни низ ба, хIаьта цунга-кхаьчад тхо 1976 шера апреле хьалхара продукци арахийцачул тIехьагIа.

КIаьд ца луш творчески кердадараш лехаро, знанеш лакхъе гIертаро, директора яхачох, гIо ду завода коллективана дикача ритмагIа къахьега.

...Ди чакхдоалаш латт. Никъ дIалоац велосипедисташа. Уж болх хин къулбехьерча йистагахьа, городе. Тхо а долалу цу оагIорахьа. Городи комбинати вIашагIа ювзача дIаьхача тIаь тIа гIолла хил дехьа довл. Автобусаш а я укхаза лелаш. Цхьабакъда Анджу баха дуккха нах велосипедаш дикагIа хеташ ба, тешаме а эца йиш йола а транспортни средство из хиларах.

— Тха город, — дувц Ким Ги Хвана, моттигерча гIишлошъеча треста директора, — массанена а цу чура вахар сина лелам беш, сакъердаме хургйолча кхоанен город лаьрхIа хьалъе йолаьь я.

Тхо къамаьлаш деш дагIача «Пексанну» яхача беседка чура хьасллалу Анджу панорама. Духхьал гувна кIал улл «Чхильсон» оалаш йола города парк, цун юккъера моттиг — шоай тайпара голаш етташ йистош а йолаш бола искусственни Iам, юкъ-юкъе гуш я тIаьшца вIашагIа а йийза гIайреллаш. Iама юххе я колоннаш а йолаш йола йоккха здани — 1200 сага лаьрхIа театр. Укхаза прозинце центрера а Пхеньянера а ухача артисташа выступленеш ярал совгIа, дилла болх беш художественни самодеятельноста коллективаш я, кинофильмаш хул хьувкхаш. Iамал дехьа — шерра улицаш я нах чубаха цIенош, магазинаш... а йолаш. КIеззига аьттехьа хьежача маьлхо сийрдаькха ялхайттазза вIаштIара яь комбината общежити чуйола здани я, цунна уллув — дукха-ха йоацаш ускалаш кхийлараштa дола цIенош. Ши-шегIа дагадох укхаза шера саг йоалаьи маьре яхаи эзар моттиг хулга.

Корейски меттала «Пексанну», беседка чу бIаь уйла яхилга да. ХIаьта уйлаш дика хила еза а йоахар сона из дийцараша. Сай кердача доттагIий Iадика ювцаш, дог гIоздоаккхаш йола уйла йора аз, халкъо шийхьинареча къахьегамца язъеча халкъа Корея кердача вахара летописа кхы цхьаькха оагIув еша сай торо хиларах.

**А. ДЕНИСОВИЧ,**
**АПН соб. корр.**

# КХОАНА—ТАНКИСТИЙ ДИ

Сийлахь-боккхача Дай-мехка тIема шерашка советски халкъа турпалча исторе дукха сийрда оагIонаш язъяьрех да Сталинграде денз Вене кхаччалца тIом беш чакхдаьнна Н-ски танкови дакъа. Командоване заданеш дика кхоачашъярах орденаш тийннай цунна.

Даькъа турпалча тIема традицегIа кхетам луш Iомаю укхаза тIемахой-танкистий таханара тIехье. Салтий, сержанташ, эпсараш дика накъаболх• ВЛКСМ 60 шу дизара, къовсам лоаттабу дешара ханах дикагIа пайда эцара тIехьа, дукхагIа хулийт отличникашн классни специалисташи.

СУРТАШ ТIА: 1. ТIехдикача подразделене командир коммунист Маслов Алексей (юкъе латтар) шийна карарча бIухошта хьалхашка декхар оттадеш ва. Аьрдехьара аьттехьа — лейтенант Мерещук Игорь, сержант Мышок Петр, воккхагIвола лейтенант Маслов Алексей, зIамагIвола сержант Трехонин Александр, лейтенант Терешков Михаил.

2. Танкаш ученеш йолча хана.

**Н. АКИМОВЕИ**
**В. ПЕСЛЯКЕИ** сурташ.
**ТАСС фотохроника.**

ТХА ИНТЕРВЬЮ

# ХЬЕХАРХОЙ ЗНАНЕШ КIОАРГАГIА ХУРГЬЯ

Вузашка, техникумашка, кхыча дешара заведенешка чакхъяьннай очни деша отта луш хинна экзаменаш. Конкурсах чакхбаьннараш деша дIа а этта, республикерча ахархоша беркат долаш хьалхелаь ялати баьцадаараши чуэцача гIо-новкъостал деш боахк хIанз. ХIаьта заочни деша отта дагабараш укх деношка экзаменаш дIалуш ба.

Нохч - ГIалгIай пачхаьалкхен университета заочни отделене деша отта кийчбенна дукха кагирхой ба. Укх деношка тха вIашагIкхетар хилар университета приемни комиссе бехктокхамеча секретараца Степанюк Елена Ивановнацеи университета заочни дешара проректорца Лисова Инна Васильевнацеи, экзаменаш дIаэцаш болча предметни комиссей председателашца а хьехархошца а.

— МалагIча факультеташка масса саг ва деша отта кийчлуш, — аьнна шийга даьча хаттара жоп а луш Елена Ивановнас аьлар:

— Заочни деша нах дIаэцилга шин потоках латт тха. Хьалхара поток июне хиннай. Цу потоке дакъа лоацаш вар 510 саг, бакъда, царех 137 абитуриента мара экзаменаш дIаяла вIаштIехьдалазар. ХIаьта укх потоке заявленеш хьеннай 1200 гаргтача саго. цу шинна а потокера тха хьаьца везар 375 студент ва. Цу гIулакхо дика хьахьокх конкурс йоккха хилар. Эггара дукхагIа абитуриенташ ба тха экономически, исторически, географически факультеташка. Конкурс йоккхагIа ме хул тхона а аттагIа да дикагIбараш хьахаржа.

— Цхьаккха керда хIама дий укх шера заочни отделене студенташ дIаэцара юкъедена, — аьнна шийга хьаьттача Инна Васильевнас жоп лу:

— Ер ма-дий ала керда хIама дац. Цхьабакъда, вай республике меттел, кхыча республикашкеи областашкеи, а тоъац математикаи биологеи хьехархой. Цудухьа укх шера Нохч - ГIалгIай просвещене министерства, хьехархой говзал лакхъеча институтои тха университетои цу шин профессех деша отта, шоай образовани лакхъе дагаболча юртарча хьехархошта лаьрхIа хьайийлла цхьан бетта курсаш яр. Нагахь санна вахаро из форма бакъйой, тIехьа тIайоагIача хана уж курсаш шеръе а кхыча факультетащка уж хьелла а дага да тхо. Нагахь санна вахаро кхыйола дика формаш гучайохе, уж а юкъеоза дага да тхо.

— Керттера фу декхар да оаш абитуриента хьалхашка уттадер, цунгара хьадехар, — аьнна даьча хаттара жоп а луш, биологе кафедра заведующе Точнев Ювпаза Туханеи биологе предметни комиссе председатела, ботаника кафедра доцента Сухиянa Зинаида Даниловнаси аьлар:

— Вай школашта дукха эш дешара лард дика йолаш бола хьехархой. Цудухьа эггара хьалха абитуриент хила веза знанеш дикеи кIоаргеи йолаш. Лакхера образовани а йоацаш, шоай образовани лакхъе дагабола хьехархой тхона хьамсарагIа ба. Абитуриента ховр дика къоастадеш дешара лард цун мишта я ховргдолаши кхетадергдолаши квалифицированни экзаменаторий контингент я тха университете вIашагIкхийтар, укхаза ба Iилмай кандидаташ, профессораш, доценташ, деканаш, кафедрай заведующеш, кхыбола лакха опыт йола педагогаш...

СССР исторе предметни комиссе председатела, всеобщи исторе кафедра доцента Багаев ХIарона Мувсаси всеобщи исторе кафедра йоккхагIа йолча хьехархочо Александрова Людмила Венедиктовнаси дувц:

— Университете деша дагаволаш тахан абитуриент хинна дIаэттача сагагара оаха хьадехар фуд аьлча, из да: исторе школьни програма цунна дика ховлга, эрудици лакха хулга, исторически событей а датай а маIан, чулоацам бовзаш, таханарча дийнахьара политически а дунен халкъашта юкъера а гIулакхаш довзаш, директивни документаш, цар чулоацам, КПСС ЦК тIеххьарча Пленумий решенеш йовзаш, царех кхеташ, школьни программо дIадеххача бесса шоаш бахача моттигера истори ховш, довзаш хулга.

— ТIаккха, вIаштIехьдоалий шун уж гIулакхаш?

— Кхыча факультетащца нийсйича тха факультете эггара йоккхагIа хIана яц аьнна я конкурс, — йоах Багаев Мувсас. — Цу гIулакхо вIаштIехьдоаннх тха дикагIеи кIоаргагIеи знанеш йола абитуриенташ къоастабе, хаттараш чоалхане долаш уттаде. Укх шерара абитуриенташ знаней лард кхыча шерашкарчул лакхагIа йолаш, эрудици дикагIа йолаш ба аьнна хеталу, хIана аьлча масса оагIорахьара дешара кийчо дикагIеи дукхача хаттарашта луш дола жопаш диззагIеи доландаь. Иштта пхиаш а йоахаш кIоаргеи дикеи знанеш хьахьекхар абитуриенташа: 1974 шера ГIойтIара юкъера школа чакх а яьккха, цул тIехьагIа Советски Эскаре гIулакх даь а ваьнна кIавенача А. А. Дуртаева. 1973 шера тIехдика знанеш йолаш педучилище чакхъяьккхача Байсулвева. 1974 шера ЗIамигача АтагIара № 1 йола школа чакхъяьккхача «Севкавнефтегазстрой» автобаза слесара Цакаев Мухьмада, иштта укх шера дийша яьннача М. И. Саидовас, кхычар.

Географе предметни комиссе председатела Петин Александр Николаевича йоах:

— Заочни деша боагIа нах балха стаж йолаш ба. дукхагIа бараш шоай специальноста говзал лакхъе лага а болаш. Цу тайпара абитуриенташ кIоаргагIеи дикагIеи знанеш йолаш ба. Ала доагIа, абитуриенташта географи во хац аьнна, хIана аьлча хьагойташ йола знанеш тоъоргйолаш лакха я. ДикагIа бараш юкъера хьахаржа йиш йолаш хIара моттиге заявлени хьачуенна бархI саг совгIа ва.

Тха факультете кердадар фуд аьлча: хIанзалца тха факультете профилирующи предмет математика лоархIар, хIаьта укх шера денз — географи. Из нийса да.

— Лоацца аьлча, — йоах Инна Васильевнас, — университета педагогий декхар да тIехьа тIайоагIача тIехьенна образовани яла еза хьехархой кIоарга знанеш йолаш хьалхкхебелга.

**Бек АБАДИЕВ.**

# «РИТМ» ЯХАЧА КЛУБЕ

ВЛКСМ Грозненски горкома новкъосталца В. И. Ленина цIерагIча культура Дворецe хьайийлла болх беш я «Ритм» яха кагирхой клуб-кафе. Цига дакъа лоацаш ба производстве хьалхалаттараш, тIема а къахьегама а ветераналш, артисташ, лораш, социалистически производства кхыча отраслей викалаш. Кагирхошта цар дувц шоай толамех, вахарах, таханарча дийнахьа хьалхашка латтача декхарех.

— Иштта массехк ди хьалха В. И. Ленина культура Двореце тхоай болх дIабихьар оаха, — яхаш дувц клуба президента, ВЛКСМ горкома инструктора Януркаева Лайлас. — Тхо долча баьхкача хьаьшашта юкъе бар грозненски авиаотряда а республикански теникий театра а болхлой. Ленински комсомола 60 шу дизара юбилейна хетадаь дар из вIашагIкхетар. Артисташа дийцар шоай балхах, къона тIехье коммунистически догуйла йолаш хьалкхее езаш театра хьалхашка латтача доккхача декхарех лаьца. Цу хьакъехьа къамаьлаш дир артисташа Хачукаев Руслана, Медведева Татьянас. Из сайре чакхйоалаш Двореце вокально - инструментальни ансамбло концерт оттадир.

**А. ИЗМАЙЛОВ.**

# ХАЛКЪА ИНСТРУМЕНТИЙ ОРКЕСТР

Къона я Шаьла района культура ЦIен халкъа инструментий оркестр. ХIаьта а района къахьегамхошта дика йовзаш я из. Из коллектив вIашагIъеллар а хIанз цунна кулгалдер а Абазов Хьасан ва. Соахка районе хиннача художественни самодеятельноста фестивале хьалхара моттиг яьккхар оркестро. Дукха ха йоацаш района дукхача боахамацкарча ахархошта концерташ луш хилар из. Клубашка а культура цIеношка а культура КIира чакхдоаккхача а дика дакъа лаьцар. Из КIира чакхдаьннaчул тIехьагIа районни культура ЦIагIа оттадир отчетни концерт. Цу концерте хьахозаш дар нохчий, эрсий халкъий иллеш, эрсий а нохчий а композиторий произведенеш. ЛадувгIаш мел хинначар Iалаьмате чIоагIа сакъердалуш чакхдаьлар концерт.

ХIанз керда программа кийчъеш йоалл оркестра коллектив.

**С. САИДОВ.**

● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ ● СПОРТ

# РЕСПУБЛИКА ЧЕМПИОНАТЕ

Шерагара шерага дукхагIа хул вай республике тайп-тайпара спортивни яхьаш. Спорт езарий Iалаьмате чIоагIа безам тIабода футболах ловзара. Цудухьа моллагIча рангах футбольни матчаш хиларах дукха нах гулбеши царга самукъане ха дIайохьийташ чакхйоал уж матчаш. Иштта, дукха нах гулбеши хьожаш болчар сакъердаме тIаэцаши чакхьлар «Урожай» яхача ДСО республикански Совета шин подгруппана йийкъа 16 команда шо-шоай подгруппе хьалхареи шоллагIеи моттигаш яха гIерташ биззача бнъ бетта лелаяь спортивни яхьаш.

Шо-шоай группашка хьалхареи шоллагIеи моттигаш а яьха котъяьннай е командаш. Хьалхарча подгруппе: Надтеречни районерча «Надтеречный» яхачеи Наурски районерча «Советская Россия» яхачеи комсаш лелаеча совхозий командаш. ШоллагIча группе — Шалински районерча «Кавказ» яхача коа тIара оалхазараш лелаеча фабрикаи Грозненски районерча № 1 йолча шурий совхозеи командаш.

1978 шера «Урожай» яхача ДСО республикански Совета чемпионата цIи яккхара йолча финальни пульке ловзаш хургья уж командаш 8—9—10 сентябре.

**А. БЕК.**

**Редактора заместитель**
**М. М. ХАМХОЕВ.**

## ПАЙДА ЭЦА БУВЗАМА УЧРЕЖДЕНЕША ДЕЧА ГIУЛАКХЕХ

Грозненски района юрташкарча бувзама отделеней почтальонаша цIагIа хьа а ухаш бувзама гIулакх ду. дIа а ийдеш дахьийта дезача дIаухийт маьхах: ахча, маьхе письмоши бандеролаши, телеграммаш, электроэнергех, радиох доаккха ахча, цIагIа хьаххуххь бандеролаш.

**Грозненски почтамт.**

# ТАХАНИ КХОАНЕИ ХУРГДА

**9-ча СЕНТЯБРЕ**

**С. М. Кирова цIерагIа культуран салаIарен парк.** 18.00. Баьццара театр. Нохч - ГIалгIай пачхаьалкхен филармоне симфонически оркестра концерт. 16.00. Кинолекторий. «Кагирхой — цхьоалагIча пятилетка гIишлошка» яха лекци. 19.00. Кинофестиваль. «Хьалха лаьттараш коммунисташ бар». 19.00. Халхара майда. Кагирхой салаIара сайре.

**Химикий культура Дворец.** 12.00. Кердача дешара шера хетадаь пионерийн дешархойи цIей. 15.00. Болх беш я искусство езарий клуб. Программа: «Л. Н. Толстой — эрсий литература гений» яха литературно-музыкальни сайре.

**Н. К. Крупскайи цIерагIа культура Дворец.** 13.00. Болх беш я «Новкъост, кхелетар!» яха клуб. «Л. Н. Толстойн вай мохки» яха лекци.

**Маьхка комбината клуб.** 17.00. Кагирхой салаIара сайре.

**Октябрьски района культуран салаIарен парк.** (Павла Мусорова улица). 10.00. Болх беш я аттракционаш.

**10-ча СЕНТЯБРЕ**

**С. М. Кирова цIерагIа культуран салаIарен парк.** 18.00. Кинолекторий. «Саги цунна эшари — партс керттера йоакхо» яха лекци. 18.00. Баьццара театр. Нохч-ГIалгIай пачхаьалкхен филармоне симфонически оркестра концерт. 19.00. Кинофестиваль. «Хьалха лаьттараш коммунисташ бар». 19.00. Халхара майда. Кагирхой салаIара сайре.

**Химикий культура Дворец.** Кинолекторий. «В. И. Ленина дынах» яха беседа.

**«Красный молот» завода культура Дворец.** Хьаелларгья «Филателист» яха клуб. 12.00. Болх беш да «Космонавт» яха кинотеатр. 17.00. Хьаелларгья П. З. Захарова кхоллама хетаяь выставка.

**Н. К. Крупскайи цIерагIа культура Дворец.** 10.00. Болх беш да «Къона ленинец» яха кинотеатр.

**Маьхка комбината клуб.** 15.00. «Саги закони» яха беседа. Хьокхаргда тематически фильмаш.

**Октябрьски района культуран салаIарен парк.** (Павла Мусорова улица). 10.00. Болх беш я аттракционаш.

# ТЕЛЕВИДЕНИ

**9 сентябрь**

**I ПРОГРАММА**

8.00 — «Ха». Информационни программа. 8.35—Iуйранара «гимнастика». 8.55 — «АБВГДейка». 9.40 — «Шоана дай-ноаной». 10.10 — «Iуйранара почта» яха музыкальни программа. 10.40 — «1978 шера изобразительни искусства даькъе СССР Паччахьалкхен преми хьожаяра». РСФСР заслуженни художник Д. Бисти, СССР халкъа художник А. Грицай, РСФСР халкъа художникаш Л. И. ТкаченгIар, Латвийски ССР халкъа художник Д. Скулме. 11.10 — «УнахцIено». Iилман-популярни программа. 11.55 — «Спортлото» тираж. 12.10 — «Тха мохк». «Сибарехи Гаьпарча Малхбоалехи» йола кинопрограмма». 13.05 — «Днепра тIа дека иллеш». 13.35 — Л. Н. Толстой ваь 150 шу дизара. «Дешара го». 14.30 — «Къахьегама ЦIеча Байракха ордена — 50 шу». 14.45 — Ставропольски краерча Ипатовски районни культура ЦIен иллейи халхарийн ансамбла концерт. 15.10 — Болгарски халкъа къамаи Коталои Денна хетаь программа. 18.00 — Кердадараш. 18.20 — «Хьайбай дунен тIа». 19.20 — «Илли—78». 19.50 — Л. Н. Толстой ваь 150 шу дизара. «Кавказская повесть» яхача телевизионни художественни фильма премьера. 1-гIа сери. 21.00 — «Ха». Информационни программа. 21.30 — «Кавказская повесть» яхача телевизионни художественни фильма 2-гIа сери. 22.35 — «Доазол дехьарча эстрада мукъамаши ритмаши». Из йистедаьлча — кердадараш.

**II ПРОГРАММА**

12.00 — Л. Н. Толстой ваь 150 дизарга». «Сийдола гумнист» (нохчий меттала). 12.35—«Лев Толстой». Документальни фильм. 13.25 — «Воча йоачал дикагIа фу хургда?» Художественни фильм. (Болгари). 19.00 — Футболах йола чемпионат. «Шахтер» (Донецк) — «Динамо» (Москва). Перерывах—«Бийса даькъала хийла шун, бераш». 20.50 — Телевизионни документальни фильмай программа. 21.30 — Телевизионни спектакль — «Лорале, гIа Iолегаш латт».

**10 сентябрь**

**I ПРОГРАММА.**

8.00 — «Ха». Информационни программа. 8.35 — «Зарядке с кийчле». 8.55 — «Купалинка» яхача вокальни квартета концерт. 9.30 — «Будильник». 10.10 — «ГIулакх ду Советски Союза». (Интервидени). 11.00 — «Фаьлг болча хьоашалгIа». «Василиса Прекрасная». Художественни фильм. 12.30 — «Юртара сахьат». КПСС ЦК июльски Пленума решенеш — вахаре кхоачашъе!». 13.30—«Музыкальни киоск». 14.00 — Хоккеях йола СССР чемпионат. ЦСКА — «Динамо» (Москва). 16.15—Мультипликационни фильм. 16.30 — Дунен халкъашта юкъера панорама. (Интервидени). 17.00 — «Тахан — танкистий Ди». Къамаьл ду сухопутни эскара Главнокомандующе, СССР оборона Министра заместитела эскара инарала, Советски Союза Турпалхочо И. Г. Павловске. 17.15—Танкистий денна хетадаь искусства мастерий концерт. 18.00 — Кердадараш. 18.15 — «Кинопикъбара клуб». 19.15 — Д. Шостакович. Фортепианона йола пьеса. 19.25 — Экрана тIа кинокомеди. «Ы» яха операци, Шурика кхыйола приключенеш» цIи йола художественни фильм. 21.00 — «Ха». Информационни программа. 21.30 — «Шоана, юртбоахама къахьегамхой». Концерт. 22.10 — Конни спортах дуненюкъара яхьаш. Киевера передача. Из йистеьлча — кердадараш.

**II ПРОГРАММА.**

10.00 — «Халкъа инструментий оазаш». 10.45 — «ДикагIа дола тоьараш дукхагIа». 11.15 — «Iуйранара почта». 11.45 — «Танкистий денна хетаяь документальни фильмай программа». 12.40 — «Тха доттагIа», «Буратино». Телевизионни музыкальни спектакль. 13.30 — Депутатий гIулакхаш. 14.00 — Р. Каугвар. «Ший ахгIайре». «Современник» яхача Московски театра фильм-спектакль. 16.15 — «Город Грозный» яхача телевизионни фильма премьера. 16.30 — «Тамашийна кхо бос». 16.40 — Андерсен. «Принцесса горошина тIа». Республикански теникий театра спектакль (нохчий меттала). 17.30 — «Школьни ообита тIа». 17.50 — Киножурнал». 18.00 — Тха заслуженни нах. Юртарча клуба директор З. П. Веткина. 18.15 — «Сона эза». Художественни фильм. 19.35 — «Дошо нота». ГДР-ера музыкальни программа. 20.15 — «Бийса даькъала хийла шун, бераш». 20.30—«Саги, закони». 21.00 — Концерт. 21.30 — «Жаворонок». Художественни фильм.

# РАДИО

**9 сентябрь**

6.30 — «Гудермесски дуга кхедераш болча» (нохчий меттала). 6.45 — Хоамаш. 6.55 — Ашараш. 7.10 — «Грозненский рабочий», «Комсомольское племя» яхача газетий обзор. 7.18 — «Сердало» газета обзор. 7.25 — Передачай программа. 7.35 — Ашараш. 8.25 — Къонал» яха радиовыпуск (эрсий меттала). 8.55—Ашараш. 10.20 — «ЗIок» яха сатирически журнал (нохчий меттала). 13.00 — «Сябры» яхача вокально-инструментальни ансамблаца вIашагIкхетар (эрсий меттала). 13.40 — «Хьехархо». Литературно - музыкальни композици (эрсий меттала). 14.30 — «Толстойн Къилбаседа Кавкази». Б. С. Виноградова беседа (эрсий меттала). 15.00 — Москва. 16.00 — «Зори Кавказа» яха радиожурнал (эрсий меттала). 18.30 — «Кхоачашду шун декхараш». Концерт (нохчий меттала).

**10 сентябрь**

7.10 — «Грозненский рабочий» газета обзор. 7.25 — «Ленинан некъ» газета обзор. 7.25 — Хоамаш. 7.30 — Передачай программа. 8.25—«Шоана дукха деза мукъамаш» (эрсий меттала). 11.15 — «Халхарга вехар». Концерт (нохчий меттала). 11.30 — «Къона тIехье» (нохчий меттала). 15.15 — «ЦIе сийгаш» (гIалгIай меттала). 15.43 — «Аргунера цIенош ду комбинат». «ГIулакхаши проблемаши» (эрсий меттала). 16.00 —Юртарча бахатшхрао

— «Юртарча бахархошта лаьрхIа йола кIиран ден музыкальни программа» (эрсий меттала). 16.30 — «Школьни глобус» яха радиовыпуск (эрсий меттала). 19.30 — «Ашарашца доттагIал долчарна» яха концерт (гIалгIай меттала).

# Хоамаш

Тахан республике гIоллеи Грознеи кIезиг - дукха морхаш а йолаш, йоачан а йоацаш, малхбоалехьара секунде 7—12 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура республике 22 — 27, Грозне 24—26 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

Кхоанеи ломмеи хувцалуш морхаш а йолаш, кхоана цхьайолча моттигашка догIа а делхаш, малхбузехьара секунде 5—10 метр чIоагIа мух а хьекхаш хилеи фегара температура бийсана 10—15, дийнахьа 20 — 25 градус йIовхал йолаш хилеи тарлу.

**Метеостанци.**

ТХА АДРЕС: 364051, г. Грозный, Ленина, 9 (3-гIа этаж). Телефонаш: редактора — 3-44-96; редактора зам. — 3-39-11; бехктокхама секретара — 3-34-38; партийни вахареи культураи отделий — 3-61-46; промышленноста отдела — 3-42-30; юрта боахама отдела — 3-42-28; письмой отдела—3-74-68; бухгалтере — 2-54-30; корректорске — 2-89-88.

НАШ АДРЕС: 364051, г. Грозный, ул. Ленина, 9 (3-й этаж). Телефоны: редактора — 3-44-96; зам. редактора — 3-39-11; ответственного секретаря — 3-34-38; отделов партийной жизни и культуры — 3-61-46; отдела промышленности — 3-42-30; отдела сельского хозяйства — 3-42-28; отдела писем — 3-74-68; бухгалтерии — 2-54-30; корректорской — 2-89-88.

Газет арадувл шинареи, ереи, шоаттеи деношка

СФ05254. «Грозненский рабочий» издательства типографи, Маяковске, 92. Типография издательства «Грозненский рабочий», ул Маяковского, 92. Заказ № 6440.